

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Barbora Žežulková

**KRIMINALISTICKÉ UČENÍ O OBĚTI
TRESTNÉHO ČINU –
KRIMINALISTICKÁ VIKTIMOLOGIE**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: prof. JUDr. Jan Musil, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce: duben 2012

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací
vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura
byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného
nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 4. 2012

Barbora Žežulková

Ráda bych poděkovala panu prof. JUDr. Janu Musilovi, CSc.
za nesmírnou ochotu, vstřícnost a cenné rady při psaní mé
diplomové práce.

OBSAH

1. Úvod

2. Základní pojmy kriminalistické viktimologie

- 2.1. Pojem viktimologie a kriminalistická viktimologie
- 2.2. Historie, vznik a vývoj pojmu viktimologie
- 2.3. Význam viktimologie pro praxi
- 2.4. Základní pojmy viktimologie
 - 2.4.1. Pojem oběť a poškozený, právní postavení oběti trestného činu
 - 2.4.2. Typologie oběti
 - 2.4.3. Členění obětí podle charakteru trestného činu
 - 2.4.4. Klasifikace obětí a jejich členění podle různých kritérií
 - 2.4.5. Viktimnost
 - 2.4.5.1. Viktimogenní faktory, lokality a situace
 - 2.4.6. Viktimizace
 - 2.4.6.1. Primární, sekundární a terciální viktimizace
 - 2.4.6.2. Pojem reviktimizace
 - 2.4.6.3. Proces vyrovnání se s utrpěnou újmou

3. Předmět kriminalistické viktimologie

- 3.1. Vztah mezi obětí a pachatelem
- 3.2. Chování oběti při zrodu trestného činu (pojem viktimologického zavinění)

- 3.3. Podíl oběti na vzniku stop
- 3.4. Podíl oběti na oznamování trestného činu
- 3.5. Podíl oběti na vyšetřování a soudním projednávání
 - 3.5.1. Oběť jako zdroj důkazní informace
 - 3.5.2. Konfrontace a rekognice

4. Způsoby pomoci obětem a jejich odškodnění

- 4.1. Způsoby pomoci obětem a jejich odškodnění v platném právu
- 4.2. Způsoby pomoci obětem a jejich odškodnění v připravovaném zákoně o obětech trestných činů
- 4.3. Činnost nestátních organizací pro pomoc obětem trestných činů
- 4.4. Poskytování pomoci obětem trestných činů prostřednictvím Probační a mediační služby

5. Závěr

6. Seznam použité literatury

7. Přílohy

8. Resumé v českém a anglickém jazyce, klíčová slova

1. Úvod

Hlavním pojmem, který prostupuje celou moji práci, je oběť. Přestože v současné době již existují četné odborné publikace na toto téma, funguje mnoho specializovaných zařízení zabývajících se oběťmi a dokonce i široká veřejnost se o jejich problematiku začala zajímat, nebylo tomu tak vždy. Vědní disciplína nazvaná viktimologie vznikla poměrně nedávno – v polovině 20. století. Do té doby převažoval mezi odborníky i ve společnosti zájem spíše o pachatele trestného činu, nikoli o oběť, byť se nám to dnes může jevit jakkoliv překvapivé. Zpočátku byla oběť předmětem zájmu především v souvislosti s poskytováním pomoci. Dalo by se říci, že pozornost se zaměřovala zejména na způsoby, jak obětem usnadnit návrat do běžného života a jak jim pomoci překonat traumatizující zážitek. Oběť ovšem hraje významnou roli i v dalších aspektech, jako je napomáhání vyšetřování a soudnímu projednávání případu, dokazování a obecně objasňování trestné činnosti. Tyto poznatky daly vzniknout oboru kriminalistická viktimologie, který pracuje s obětí jako s důležitým nositelem informací, bez kterých by k odhalení pachatele často ani nedošlo.

Odborná literatura i statistiky často poukazují na to, kolik občanů se již stalo obětí trestného činu a jak se tento počet bude v dalších letech měnit. Odhady říkají, že v příštích pěti letech se obětí trestné činnosti stane minimálně 60 % obyvatel, z nichž někteří dokonce opakovaně. Z toho jasně vyplývá, že kriminalita je problémem celé společnosti, nikoli jen jednotlivců. Vždyť toto číslo znamená, že více než polovina občanů se stane obětí viktimizace. Viktimologie tedy jistě má své místo mezi vědními obory a zaslouží si naši zvýšenou pozornost, neboť může pomoci každému z nás. Viktimologické výzkumy pomáhají nastavit vhodná preventivní opatření proti kriminalitě, informují veřejnost a stimulují občany i odborné instituce ke zlepšení celkové situace. Neustálý nárůst obětí trestné činnosti, setkávání se s nimi v advokátních kancelářích i soudních budovách, práce v neziskové organizaci, která s oběťmi pracuje – to vše rozhodlo o výběru tématu mé diplomové práce.

Svou práci jsem rozdělila na tři základní části, a to obecnou, zvláštní a část věnovanou pomoci obětem. Obecná část, nazvaná Základní pojmy kriminalistické viktimologie, vás seznámí s podstatnou terminologií, která se v tomto oboru vyskytuje. Zvláštní část, zařazená pod názvem Předmět kriminalistické viktimologie, se podrobně

zabývá kriminalisticky relevantním chováním oběti v průběhu trestného činu, při jeho oznamování, vyšetřování a dokazování. Neopomíjí ani roli oběti jako nositele stop a vliv existence předchozího vztahu mezi obětí a pachatelem. Tuto část práce jsem také doplnila o řadu příkladů, které by měly umožnit jasnější pochopení popisovaných skutečností. Na závěr jsem zařadila část Způsoby pomoci obětem a jejich odškodnění, která pojednává o možnostech obětí trestné činnosti získat finanční odškodnění, morální zadostiučinění a v neposlední řadě také veškeré formy odborné pomoci. Do této části spadá i kapitola o připravovaném zákoně o obětech trestných činů, který vítám jako velký přínos pro českou legislativu a především pro zlepšení postavení obětí.

2. Základní pojmy kriminalistické viktimologie

2.1. Pojem viktimologie a kriminalistická viktimologie

Pojem viktimologie je poměrně široký a bývá definován mnoha různými způsoby. Obecně lze říci, že viktimologie je věda, která se zabývá osobou oběti, tedy určitou konkrétní fyzickou osobou, která utrpěla tělesnou, psychickou či materiální újmu v důsledku trestné činnosti.¹ Je to tedy nauka o obětech trestných činů. V odborné literatuře se někdy objevují i širší koncepce pojetí osoby oběti, které jsou však pro účel viktimologie spíše nepraktické, neboť užší a přesnější vymezení oběti umožňuje konkrétní závěry, které následně není obtížné vztáhnout na relativně homogenní skupinu obětí.² Z tohoto důvodu, jakož i proto, aby zjištěné údaje byly více užitečné, se do užšího pojetí pojmu oběť nezařazují např. právnické osoby. Je ale třeba říci, že v podstatě jsou oběťmi všichni členové naší společnosti, neboť na všechny dopadá negativní vliv kriminality jako společenského jevu a všichni se také podílí na jejím potlačování, přinejmenším placením daní státu.

¹ KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 156

² GARKAVE, S.: Revisiting the Scope of Victimology – How Broad Discipline Should it be? In: International Review of Victimology. Vol. 11, 2004, s. 275-294

Termín viktimologie pochází z latinského slova *victima*, což znamená oběť. Místo viktimologie mezi ostatními vědními disciplínami není prozatím jednoznačné, někdy bývá považována za samostatný vědní obor (toto pojetí vyznává např. Beniamin Mendelsohn³), většina autorů ji ale pokládá za součást kriminologické vědy, a to za součást zabývající se nejen samotnou obětí trestného činu, ale také její rolí v genezi a v průběhu trestného činu, jakož i její rolí při obhajování a objasňování spáchaného činu⁴. Viktimologie dále studuje různé způsoby pomoci obětem a způsoby, jak zabránit viktimizaci potencionálních obětí.

Novou a relativně samostatnou vědní disciplínou je kriminalistická viktimologie.⁵ V podstatě označuje spojení kriminalistiky a viktimologie, ke kterému došlo v posledních letech. Zabývá se stejně jako klasická viktimologie osobou oběti, zaměřuje se na ni ale jako na zdroj informací, které jsou nutné pro vyšetření a odhalení spáchaného trestného činu, jakož i pro adekvátní potrestání pachatele. Kriminalistická viktimologie zkoumá oběť jako nositele i původce stop, prošetřuje vztahy mezi obětí a pachatelem, pomáhá určit a vytyčit vyšetřovací verze a metody usvědčení pachatele. Neopomíná ani další důležité faktory, jako jsou role oběti při oznamování trestného činu nebo spolupráce s obětí při rekognici, rekonstrukci či vyšetřovacím experimentu. Kriminalistická viktimologie jako vědní obor je tedy přínosná především pro potřebu policejních a vyšetřovacích orgánů v aplikační praxi.

2.2. Historie, vznik a vývoj pojmu viktimologie

Viktimologie je poměrně mladý vědní obor, jehož vznik spadá do 50. let 20. století. Byla již dlouho hledaným a potřebným protipólem k výzkumům a studiím orientovaným na pachatele. Naopak osoba oběti byla desítky let opomíjena, což se ukázalo být velkým problémem především pro účinné zacílení pomoci obětem, pro stanovení jejich práv a postavení v trestním řízení, jakož i pro celkové zlepšení pozice

³ MENDELSON, B.: Une Nouvelle Branche de la Science Bio-Psycho-Sociale: La Victimologie. *Revue International de Criminologie et de Police Technique*, č. 10, 1956, s. 95-109

⁴ Např. SOCHŮREK, J.: *Nástin vybraných problémů viktimologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003, s. 11

⁵ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: *Kriminologie*. 2. vydání, Praha: ASPI, 2004, s. 141

obětí. Dle mého názoru oběť zasluhuje často větší všímavost a péči nežli pachatel, a to převážně proto, v jak obtížné sociální situaci se po prožitém traumatu nachází. Nehledě na to, že je jednou z elementárních povinností státu chránit své občany a v důsledku toho je také povinován odstranit případnou újmu, která vznikla právě nesplněním tohoto závazku.

Významným faktorem, který přispěl ke vzniku viktimologie, byly zejména události, ke kterým došlo v průběhu 2. světové války a které otřásl širokou veřejností. Dalším činitelem, který uvedl věci do chodu, byl samozřejmě i výše zmíněný nedostatek zájmu o osud obětí ze strany vědy, trestního práva, státních a společenských institucí a v neposlední řadě také samotných občanů.

Za zakladatele viktimologie je považován německý kriminolog Hans von Hentig, který ve svých odborných pracích (např. studie „*Remarks on the Interaction of Perpetraator and Victim*“ z roku 1941) jako první detailně popsal užší vymezení viktimologie jako zvláštní součásti kriminologie a také se jako jeden z prvních pokusil o vytvoření klasifikace obětí, která by byla vědecky podložená a využitelná v trestněprávní praxi. Svou typologii obětí založil na studiu mnoha trestních případů a došel k překvapivému zjištění, že existuje určitý počet obětí, které se stanou oběťmi právě díky svému vlastnímu chování a svým způsobem se tak na vlastní viktimizaci spolupodílí. Tímto výsledným tvrzením zavdal Hentig podnět k mnoha dalším viktimologicky orientovaným výzkumům, které se snažily jeho hypotézu vyvrátit nebo naopak potvrdit.⁶ Hentigova zjištění byla podrobena značné kritice, a to zejména ze strany feministických autorek a příznivců radikální kriminologie. Podle nich byla Hentigova metodika velmi úzce a jednostranně zaměřena, nerespektovala další sociální a společenské faktory, které ve vztahu pachatele a oběti existují.⁷ Ke změnám ve výzkumu obětí, tedy především k novému postoji ve vnímání složitého viktimizačního procesu, došlo až na přelomu 80. a 90. let, i přesto ale byly první viktimologické výzkumy nadmíru důležité, neboť vzbudily pozornost odborných institucí i laické veřejnosti a otevřely prostor k dalšímu rozvoji viktimologické vědy.

⁶ Např. WOLFGANG, M.: *Patterns in Criminal Homicide*. Philadelphia. Penn.: University of Pennsylvania Press, 1958

⁷ ZEDNER, L.: *Victims*. In: *The Oxford Handbook of Criminology*, Third edition. Edit. Maquire, M., Morgan, R., Reiner, R. Oxford University Press, 2002, s. 421

Mezi další novátory viktimologie patří také izraelský právník Benjamin Mendelsohn nebo americký psychiatr Frederic Wertham, představitel tzv. radikální viktimologie, který poprvé použil termín „viktimologie“ v odborné literatuře (1949).⁸

2.3. Význam viktimologie pro praxi

Největší přínos viktimologie pro praxi lze sledovat na výsledcích viktimologických výzkumů, které napomáhají např. při měření kriminality⁹ a následnému vypracování adekvátní kriminální politiky. Oficiální policejní statistiky neposkytují přesný a ucelený obraz o celkovém výskytu kriminality na určitém území, neboť nezahrnují tzv. latentní (skrytou) kriminalitu, která zůstává před státními orgány utajena.¹⁰ Viktimologie napomáhá zjistit, jaké jsou skutečné trendy kriminality a jak proti nim co nejúčinněji bojovat, ať už správně koncipovanou prevencí či odhalením ohrožených oblastí a osob.

Viktimologie je také významným zdrojem poznatků pro platné právo, především pak pro trestní právo hmotné a procesní. Její vliv můžeme nalézt i v takových trestněprávních institucích jakými jsou např. přitěžující a polehčující okolnosti (§ 41 a § 42 trestního zákoníku) nebo souhlas poškozeného k zahájení trestního stíhání k vybraným druhům deliktů (§ 163 a § 163a trestního řádu). Nelze opomenout ani tzv. odklony (anglicky diversion), kde se také projevují jisté viktimologické aspekty, především v tom smyslu, že dochází ke zmírnění konfliktu mezi pachatelem a obětí a ke snaze dosáhnout vzájemné dohody.¹¹ Hlavním účelem

⁸ WERTHAM, F.: The show of violence. New York: Vintage, 1949

⁹ Viz. Příloha č. 1, Pětileté a jednorocní míry viktimizace jednotlivými trestnými činy, výzkumy z let 1992 a 1996

Zdroj: VÁLKOVÁ, J.: Jak je u nás bezpečně? Hlavní výsledky výzkumu obětí trestných činů v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 10

¹⁰ MAYHEWOVÁ, P., HOUGH, M.: „The British Crime Survey: the first ten years“. In: Victims and Criminal Justice. Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H. J. (ed.). Freiburg, Max-Planck-Institut 1991, s. 305 – 331

¹¹ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. Eurolex Bohemia. Praha 2001, s. 152 - 153

odklonů jako alternativních způsobů řešení sporu, je dosažení přiměřeného zadostiučnění pro oběť, což je především náhrada škody a morální satisfakce. Zanedbatelný není ani fakt, že v případě řešení konfliktu pomocí odklonu téměř nedochází k tzv. sekundární viktimizaci, která dále poškozuje oběť. Právě oběť by totiž neměla být v těchto případech jakýmkoliv způsobem k alternativnímu řešení nucena a celý systém odklonů je koncipován tak, aby právě jí bylo pomoheno. Naše platné právo zná hned několik typů odklonů, mezi nimi je např. narovnání (§ 309 a násl. trestního řádu) nebo podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 a § 308 trestního řádu).

2.4. Základní pojmy viktimologie

2.4.1. Pojem oběť a poškozený, právní postavení oběti trestného činu

Obecně platná a univerzálně použitelná definice pojmu oběti doposud neexistuje. Lze říci, že na pojem oběti můžeme nahlížet ze dvou odlišně koncipovaných hledisek – viktimologického a právního. Primární pro mne bude definice pojmu oběť ve viktimologickém či kriminologickém smyslu, neboť samotné trestní právo tento termín vůbec nezná. Znamená to tedy, že jej nenajdeme v trestním zákoníku ani v trestním řádu, což jsou dva nejdůležitější prameny trestního práva.

Pouze zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti s pojmem oběť pracuje a pro potřeby zákona jej také definuje v § 2 odst. 1 a 2:

§ 2

- (1) Obětí se rozumí fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví.
- (2) Za oběť se považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně v době jeho smrti s ním žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu.

Dle této zákonné úpravy se tedy obětí rozumí výlučně fyzická osoba, která utrpěla újmu na zdraví nebo osoba pozůstalá po oběti, pokud byla na zemřelou oběť odkázána výživou. Nejde tedy již jen o oběť samotnou, která byla bezprostředně poškozena trestným činem, ale také o osobu, u níž došlo k újmě zprostředkovaně. Skutečnost, že obětí může být jen konkrétní fyzická osoba, je shodná jak pro právní, tak pro viktimologické pojetí. Viktimologická věda však již není jednotná v názoru, zda se zabývat i osobami blízkými oběti, např. pozůstalými. Je nepochybné, že i tito lidé utrpěli psychickou či jinou újmu a v mnoha případech potřebují např. terapeutickou pomoc, ale stejně důležitý je i fakt, že se na rozdíl od samotné oběti nepodíleli na vzniku a průběhu trestného činu. Dle mého názoru by měl být pojem oběti vymezen co nejúžeji, neboť jen tak lze dosáhnout množství společných vlastností, které se pak dají vhodně aplikovat v praxi, např. při určování viktimogenních skupin či při účinném zaměřování pomoci. Největší odlišnost mezi těmito dvěma přístupy k pojetí oběti spočívá především v tom, že viktimologie se zaměřuje nejen na oběť, ale také na její okolí, na interakci mezi ní a pachatelem a co je pro nás nejdůležitější – na roli oběti ve vyšetřování a soudním projednávání trestného činu včetně její rehabilitace a odškodnění.¹² Právní pojetí je v tomto směru nedostatečné, což se projevuje i v nerovnoměrnosti práv oběti a pachatele.

Dovolím si zmínit ještě jednu zajímavou definici pojmu oběť, kterou předložil zakladatel viktimologie Hans von Hentig spolu s Beniaminem Mendelsohnem. Oběť v jejich pojetí byla definována velmi široce, jako „osoba, organizace, morální nebo právní řád, které jsou ohroženy, poškozeny nebo zničeny trestným činem.“¹³ Jak již bylo uvedeno výše, v současné době se zaměřujeme spíše na oběti jako fyzické osoby, které utrpěly újmu na životě, zdraví nebo majetku, újmu morální nebo byly jakýmkoliv způsobem omezeny na svých právech.

Institut poškozeného by se dal snadno zaměnit s pojmem oběti, ale nejde o identické termíny. Přesto se v praxi můžeme často setkat s tím, že orgány činné v trestním řízení užívají oba pojmy jako synonyma. Definici poškozeného nalezneme

¹² Např. ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. Díl I. 3. vydání. Praha: PA ČR, 2004, s. 72

¹³ GÖPPINGER, H.: Kriminologie. München: C. H. Beck Verlagshuchhaltung, 1980, s. 589

přímo v trestním řádu, konkrétně tedy v zákoně č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, v § 43 odst. 1, který říká, že poškozeným je ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. Poškozený je tedy na rozdíl od oběti jasně definován v jednom ze základních pramenů trestního práva, tedy v trestním řádu. Další skutečností, která významně odlišuje oba termíny, je možnost, aby poškozeným byla i osoba právnická, např. obchodní společnost, což je u oběti vyloučeno. Trestně procesní termín poškozený je ve své podstatě mnohem užší než pojem oběti, jelikož neobsahuje mnoho znaků typických pro oběť ve viktimologickém smyslu a je tedy nemožné považovat legální definici poškozeného a viktimologické pojetí oběti za totožné instituty.¹⁴

Poškozený je důležitým subjektem trestního řízení, neboť vystupuje jako strana řízení, nezávislá na ostatních stranách, zejména na státním zástupci. Disponuje právy a povinnostmi, přiznanými mu zákonem, čímž se aktivně účastní řízení a napomáhá dosažení správného rozhodnutí. V tomto směru můžeme rozlišovat, zda jde o poškozeného, který požaduje náhradu škody a může tedy být subjektem tzv. adhezního řízení (v tomto případě má širší práva, např. právo na bezplatnou právní pomoc či právo na náhradu nákladů řízení), nebo zda se jedná o poškozeného, který toto oprávnění nemá a oplývá pouze tzv. procesními právy, která nalezneme především v § 43 odst. 1 trestního řádu (zejména právo činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisů, účastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání a před skončením řízení se k věci vyjádřit).¹⁵

2.4.2. Typologie oběti

Ve viktimologii, stejně jako v jiných vědních oborech, je účelné a praktické roztřídit poznatky získané díky empirickým výzkumům do skupin podle příbuznosti určitých rysů. Jinými slovy je přínosné vytvářet různé druhy typologií, které konkretizují osobu oběti a umožňují lepší pochopení její situace a pochopitelně také přinášejí cenné informace pro instituce a osoby, které s oběťmi pracují.

¹⁴ KUČHTA J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 156

¹⁵ SOVÁK, Z.: Postavení poškozeného v trestním řízení z pohledu současné a připravované právní úpravy. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 57

Neexistuje univerzální typologie oběti, kterou by bylo možné použít vždy ve všech případech a která by byla všeobecně přijata. Ve skutečnosti jich je velké množství, a to především proto, že každá z nich se zaměřuje na jiné aspekty osoby oběti – např. věk oběti, chování oběti v době probíhající trestné činnosti, vztah oběti a pachatele apod. Z toho vyplývá, že stejně tak, jako můžeme třídit oběti, můžeme třídit i různé typologie.

První typologie oběti nám poskytli již sami průkopníci viktimologie Hans von Hentig (1948) a Benjamin Mendelsohn (např. Doerner 2002). Německý viktimolog H. von Hentig se zaměřoval spíše na sociální znaky a rozčlenil oběti podle takových kritérií, jako je věk, pohlaví či etnická příslušnost.¹⁶ Benjamin Mendelsohn naopak vycházel z tzv. spoluzavinění oběti, které nastalo v interakci oběti a pachatele. Sestavil stupnici obsahující šest položek dle míry „viny oběti“, v níž se objevily termíny jako „zcela nevinná oběť“ a „simulující oběť“ či „oběť s větší mírou zavinění než pachatel“ - tedy taková, která svou provokací útok vyvolala. Je nutné zmínit, že typologie sestavené na základě hlediska spoluzavinění oběti jsou obecně přijímány dosti kriticky, s čímž se ostatně setkal i Polák B. Holyst, jehož velmi často uváděná typologie obětí se také zaměřuje na toto kritérium a rozděluje oběti podle toho, zda si svou viktimizaci zavinily samy či nikoliv.¹⁷

Nejčastěji uváděné a pravděpodobně i nejcennější a nejpřehlednější jsou následující tři typologie, z nichž v podstatě vychází jakékoliv další členění a třídění obětí:¹⁸

Typologie obětí podle zažitého trestného činu – oběti se zde třídí podle obvyklých typů deliktů, např. oběti sexuálního násilí, fyzického násilí, domácího násilí, oběti majetkové újmy způsobené vloupáním do soukromí či oběti podvodu

Typologie obětí podle reakce na trestný čin – zde se rozlišuje oběť podle způsobu, jak na trestný čin reagovala, např. oběť aktivní (snaží se bránit, vzpírá se útočníkovi, pokouší se o odpor), oběť pasivní a odevzdaná (zůstává k jednání pachatele nečinná

¹⁶ HENTIG, H.: The criminal and his victims – study in the sociology of crime. New Haven, 1948

¹⁷ HOLYST, B.: Rola ofiary w genezie zabójstwa. Państwo i Prawo. Č. 11, 1964, s. 746 – 755

¹⁸ ČÍRTKOVÁ, L.: Kriminální psychologie. Praha: Eurounion, 1998, s. 108

např. proto, že se bojí, je ochromená strachem) nebo oběť panická (přehnaně reaguje, často hystericky a zmateně)

Typologie obětí podle interakce „oběť – pachatel“ v době kolem spáchání trestného činu – tato typologie patří mezi nejpoužívanější, rozlišuje pět základních typů obětí, které uvedl egyptský viktimolog E. A. Fattah: ¹⁹

- **zúčastněná oběť**

Jedná se o poměrně častou situaci, která se vyznačuje tím, že oběť a pachatel se znají, tedy že mezi nimi existuje interakce, která předchází trestnému činu a velmi významně ovlivňuje motivaci pachatele ke kriminálnímu jednání. U trestného činu vraždy se zúčastněná oběť vyskytuje dokonce v 80 % případů. ²⁰

- **nezúčastněná oběť**

Zde jde o opačnou situaci než v předchozím případě, což znamená, že mezi obětí a pachatelem nedošlo k předchozí interakci a pachatel tudíž není motivován přímým vztahem k oběti. Oběť nemá žádnou možnost kriminální jednání pachatele předvídat nebo se mu nějak vyhnout, o útoku se dozvídá teprve ve chvíli, kdy k němu skutečně dochází.

- **provokující oběť**

Provokující oběť se více či méně zasloužila o vyvolání kriminálního jednání pachatele. Zpravidla se v roli provokující oběti ocitají osoby, které disponují zřejmými viktimogenními faktory jako jsou agresivita, lehkomyšlnost či přílišná důvěřivost. Tito lidé se často stanou oběťmi z důvodu, že podcenili riziko nebezpečné situace, sami se - byť bezděčně - vystavili riziku nebo špatně odhadli jednání pachatele. Existují však i oběti, které jsou ve své podstatě submisivní, ale okolnosti je donutí vystoupit ze své role např. na základě dlouhodobého týrání nebo nepříjemného zahrnutí do úzkých. Provokující oběti se tak prakticky může stát kdokoliv a díky jeho jednání následně vznikne interakce mezi ním a pachatelem.

¹⁹ ČÍRTKOVÁ, L.: Kriminální psychologie. Praha: Eurounion, 1998, s. 108 – 110

²⁰ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.: Kriminalistika. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 67

- **latentní oběť**

Pojem latentní neboli skryté oběti je velmi úzce spjat s latentní kriminalitou. Tento druh kriminality není zaznamenán v oficiálních policejních či soudních statistikách, je skrytý i před očima veřejnosti. Jedná se zejména o násilné delikty, které se odehrávají v rodinách či domácnostech (typickými příklady jsou domácí násilí a sexuální zneužívání dětí). Jejich oznámení působí obětem velké emocionální problémy, nehledě na strach z morálního odsouzení společností. Velkým přínosem v tomto směru jsou viktimologické výzkumy prováděné formou anonymního dotazování, které doplňují a zpřesňují oficiální statistické údaje obsahující pouze zaregistrované a stíhané trestní případy. Tyto výzkumy odhalují právě latentní kriminalitu, která by jinak nebyla zjištěna. Latentní oběť je tedy taková oběť, která zůstala skryta před policií a dalšími orgány činnými v trestním řízení. Její újma není většinou známá, a tudíž se jí ani nedostane potřebné pomoci či morálního zadostiučinění.

- **nepravá oběť**

Určitá osoba se stala obětí pouze jakýmsi nedopatřením, shodou náhod, prostě tím, že byla ve špatnou dobu na špatném místě. Pachatelův útok nebyl namířen na ni, ale díky nešťastným okolnostem ji zasáhl. O nepravou oběť se může jednat i v případě, že prožitá událost, jakkoliv je traumatizující, není dle legální definice trestným činem.

2.4.3. Členění obětí podle charakteru trestného činu ²¹

Následující členění rozlišuje oběti podle povahy trestného činu, kterého se konkrétní jedinec stal obětí. První třídění vychází z kriminologického hlediska, ale nekopíruje typické druhy trestných činů tak, jak je známe z trestního zákoníku, nýbrž vytváří tři poměrně široké skupiny trestných činů, které spojují jisté charakteristické znaky:

Oběti tradičních trestných činů – řadí se sem nejobvyklejší delikty, jako je např. násilná či majetková trestná činnost

²¹ OSMANČÍK, O., ROZUM, J.: K problematice obětí zločinu. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1993, s. 189

Oběti netradičních, nových trestných činů a tzv. vyšších forem kriminality – v této skupině se nachází zejména trestné činy související s organizovanou kriminalitou, s obchodem s drogami a lidmi

Oběti nezákonného zneužití ekonomické moci – do poslední skupiny spadají trestné činy související s daňovými úniky, korupcí a úplatky

Existuje ještě druhé třídění, které pro změnu vychází z hlediska kriminalistického. Nezabývá se již jednotlivými druhy trestných činů, ale zaměřuje se především na samotnou osobu oběti, resp. na místo, kde bylo nalezeno její tělo. Toto členění tedy předpokládá, že pachatel svou oběť zneškodnil, nikoli že jí způsobil pouze majetkovou či emocionální újmu. Místo nálezu těla oběti vypoví mnohé o pachatelově motivaci a jeho jednání, je tedy významným vodítkem pro sestavení vyšetřovacích verzí a potažmo i pro odhalení pachatele. Členění obětí z kriminalistického hlediska rozlišuje následující oběti:

Pohozená oběť – nejčastější je nález právě tohoto typu oběti, pachatel se nesnažil oběť ukryt či přemístit, popř. ztížit její identifikaci, obvykle se oběť nachází přímo na místě činu

Skrytá oběť – v tomto případě se pachatel naopak snažil tělo oběti ukryt, schovat, znemožnit její identifikaci, často bývá oběť nalezena jinde než na samotném místě činu

Vystavená oběť – nejméně častá situace, vyskytuje se zejména u sexuálně motivovaných trestných činů, pachatel se snažil oběť naaranžovat do určité pózy, může se jednat i o záměr poslat prostřednictvím oběti nějaký vzkaz či vyjádřit pachatelův postoj

2.4.4. Klasifikace obětí a jejich členění podle různých kritérií

Tato kapitola je věnována členění obětí podle různých kritérií, které ve své podstatě vycházejí z výše popsaných typologií a často se objevují v odborné literatuře.²² Jak již bylo uvedeno, existuje velké množství rozličných faktorů, pomocí nichž lze osoby obětí třídit do větších skupin na základě příbuzných rysů. Jedním z těchto faktorů je např. skutečnost, zda oběť utrpěla újmu přímo či zprostředkovaně.

Na základě této charakteristiky se rozlišuje:

Oběť přímá – individuálně určená osoba, která bezprostředně utrpěla újmu, někdy bývá označována jako oběť primární

Oběť nepřímá – osoba, která v důsledku újmy utrpěné primární obětí prožívá sama újmu stejného či podobného rozsahu spolu s jejími důsledky, v podstatě bere újmu přímé oběti jako svou vlastní, často se jedná o osoby blízké primární oběti, jako jsou např. rodiče či partner

V případě obou těchto obětí, tj. jak oběti přímé, tak nepřímé, může jít dále o **tzv. oběť anonymní**. Anonymní oběť nelze individuálně určit, nemůžeme tedy zjistit, který konkrétní jedinec újmu utrpěl.

Dalším zajímavým typem oběti je **oběť s povinností odpustit**, což znamená, že na rozdíl od ostatních „běžných“ obětí má tento jedinec velmi komplikovaný vztah k pachateli či k okolnostem spáchání trestného činu.

Oběti s povinností odpustit je možné dále členit na:

Oběť, která má k pachateli silný citový vztah – zde půjde zejména o vztahy rodičů a dětí, vztahy mezi partnery a podobně. Oběť si přeje, aby se její blízký pachatelem nikdy nestal, snaží se racionálně zdůvodnit jeho jednání, často hledá vinu u sebe. Je motivována k tomu, aby pachateli odpustila. Zpravidla se tak děje u případů násilí či sexuálního zneužívání v rodině.

²² Např. SOCHŮREK, J.: Nástin vybraných problémů viktologie. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003, s. 33

Oběť vykonávající profesi, u které je běžné zacházet s psychicky anomálními a problémovými jedinci – oběťmi se mohou stát i osoby z řad příslušníků Policie ČR, Hasičského záchranného sboru či osoby pracující ve zdravotnictví. V poslední době již nejsou ničím výjimečným ani útoky na zasahující záchranáře či lékaře.

Ve známých typologiích se vyskytuje mnoho dalších typů obětí.²³ Tyto považují za nejvíce zajímavé:

Dobrovolná oběť – jedinec dal k pachatelovu jednání své svolení, utrpěl tedy újmu dobrovolně, z vlastní vůle

Předstírající oběť - osoba, která utrpěnou újmu pouze simuluje a předstírá, ve skutečnosti však žádnou neutrpěla

Predestinovaná oběť – řadí se sem konkrétní jedinci s vysokým stupněm viktimnosti neboli s větším rizikem stát se obětí trestného činu

Oběť recidivista – člověk, který se opakovaně stává obětí trestné činnosti z různých důvodů (např. vede dobrodružný život a často se dostává do nebezpečných situací)

Hypertrofující oběť – jde o případ, kdy se jednatel skutečně stal obětí trestného činu, svou újmu však zveličuje a přehrává, a ta se poté jeví vyšší a závažnější než opravdu je

2.4.5. Viktimnost

2.4.5.1. Viktimogenní faktory, lokality a situace

Lze tvrdit, že každý člověk žijící ve společnosti se může stát obětí některého z trestných činů.²⁴ Někteří lidé jsou však ohroženi více než jiní. Pojem viktimnost označuje míru rizika, že se jednatel nebo dokonce určitá skupina osob stane obětí

²³ Např. BOUŘA, V.: Vybraná témata z kriminologie. Ostrava: Universita Ostraviensis, 2007, s. 71

²⁴ V literatuře se objevuje matematické vyjádření míry viktimnosti jedince, a to prostřednictvím tzv. indexu viktimizace (viktimnosti). Tento index vyjadřuje podíl obětí připadajících ve sledovaném časovém období na určitý počet obyvatel (např. 1000) žijících na vymezeném území (např. ČR). Indexy viktimizace se zpravidla vytvářejí v ročních či pětiletých intervalech, a to buď ve vztahu k celkové kriminalitě, nebo k jednotlivým druhům trestných činů.
Např. KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2005, s. 159

trestného činu. Vzhledem k velkému množství rozličných trestných činů, které se od sebe odlišují např. svým objektem, způsobem spáchání či předmětem útoku, nemá smysl zkoumat viktimnost ve vztahu k veškeré trestné činnosti, ale z praktického hlediska je více přínosné zaměřit se na jednotlivé druhy trestných činů.²⁵ Každý člověk má jiné psychické i fyzické vlastnosti, pohybuje se v jiném prostředí a setkává se s jinými lidmi. Z toho lze soudit, že každý má jinou disponovanost k tomu, aby se stal obětí. Přesto však empirické výzkumy prokázaly jisté souvislosti mezi viktimností a určitými faktory. Dva základní přístupy, zabývající se touto problematikou, se nazývají model statický a model dynamický.²⁶ Zatímco statický model předpokládá stabilní vlastnosti oběti, které by mohly být spojeny s určitým rizikem, dynamický model zkoumá navíc interakci mezi obětí a pachatelem, vztahy mezi nimi, jakož i vliv vnějšího prostředí.

Co se týče objektivních skutečností, týkajících se oběti, byla zaručeně prokázána spojitost mezi viktimností a:²⁷

Profesí – např. u trestných činů proti životu a zdraví jsou zvýšeně viktimní osoby pracující jako policisté, strážníci nebo průvodčí; u trestného činu loupeže pak např. zaměstnanci bank, řidiči taxi nebo obsluha čerpacích stanic

Věkem – i přesto, že strach z kriminality je vyšší u starších občanů, oběťmi (především násilné kriminality) se stávají především mladší lidé, kteří nejsou dostatečně opatrní a vzhledem ke svému životnímu stylu se častěji ocitají v nebezpečných situacích

Příslušností k rizikové skupině – jedná se např. o příslušníky minorit, ať už rasových či náboženských, dále o osoby s odlišnou sexuální orientací, přistěhovalce, cizince, alkoholiky, narkomany, mentálně nebo fyzicky handicapované jedince

²⁵ SOCHŮREK, J.: Nástin vybraných problémů viktimologie. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003, s. 81

²⁶ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. 2. vydání. Praha: ASPI, 2004, s. 112

²⁷ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. 3. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 153 - 154

Některými psychickými vlastnostmi – např. agresivitou, která přináší oběti četné konfliktní situace, dále sem lze zařadit lehkomyšlnost, důvěřivost, touhu po dobrodružství či neopatrnost

Nesmíme ale zapomenout, že v procesu viktimogeneze existuje i řada dalších, neméně důležitých činitelů, které detailně zkoumá výše zmíněný dynamický model. Jde zejména o vnější faktory procesu, jako jsou chování konkrétního jedince předtím, než se stal obětí, osoba pachatele a v neposlední řadě i vliv vnějšího prostředí.

Viktimologie zaměřuje svou pozornost na výzkum v oblasti tzv. viktimogenních situací. Dle Čírtkové jsou to místa a časové okamžiky, se kterými je spojeno velké riziko ohrožení. Viktimogenní situace můžeme rozdělit na viktimogenní lokality a viktimogenní faktory. Základní dělení viktimogenních faktorů v rámci psychologického přístupu spadá do tří skupin: ²⁸

Sociální – sem se řadí výše uvedená profese jednotlivce, dále sociální prostředí, v němž se pohybuje, jeho pozice v rodině apod.

Osobnostní – souhrn vlastností jednotlivce, které ho činí zvýšeně viktimním pro určitý druh trestného činu, např. znásilnění

Behaviorální – provokativní či rizikové chování jednotlivce, např. vyhledávání nebezpečných míst či skupin ve společnosti

Jako viktimogenní lokality²⁹ se označují místa, která vykazují určité znaky, díky nimž jsou zvýšeně riziková a stávají se nebezpečnými pro potencionální oběti. Mezi faktory typické pro tyto lokality patří hustá síť veřejné dopravy, nevelká vzdálenost od početných aglomerací s levnými obecními byty, v nichž bydlí množství svobodných a nezaměstnaných mužů, neexistence sousedských vazeb, nemožnost rozpoznat návštěvníky od místních obyvatel a v neposlední řadě skutečnost, že tyto lokality jsou pravidelně opouštěny, což je způsobeno např. odchodem obyvatel do práce a jejich návratem až ve večerních hodinách.

²⁸ ČÍRTKOVÁ, L.: Policejní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, s. 203

²⁹ Tamtéž, s. 202

Na základě těchto charakteristik lze definovat viktimgenní lokalitu, o které se dá říci, že pokud se jí člověk nebude vyhýbat, výrazně tak zvyšuje riziko, že se stane obětí. Obecně lze konstatovat, že kriminalita se soustřeďuje především v okolí levného bydlení, sociálně slabých rodin s nedostatečným vzděláním a velkým počtem dětí. Z těchto problémových obyvatel se totiž velmi často rekrutují právě budoucí pachatelé trestné činnosti.

2.4.6. Viktimizace

2.4.6.1. Primární, sekundární a terciální viktimizace

Pojem viktimizace označuje proces, během něhož se z potencionální oběti stane skutečná (reálná) oběť trestného činu.³⁰ Proces viktimizace zpravidla začíná útokem na oběť, málokdy však tímto útokem také končí. V řadě případů po primárním útoku následují další újmy, které mohou být dokonce mnohem závažnější než vlastní prvotní útok.

Viktimizace je děj a jako každý děj má také svou dynamiku, kterou můžeme rozdělit do tří základních fází:

Primární viktimizace: Jedná se o proces způsobující primární újmu, tedy takovou újmu, která má bezprostřední souvislost se samotným útokem a s jednáním pachatele. Podle typu spáchaného trestného činu může jít o fyzickou (např. ublížení na zdraví), majetkovou (např. odcizení majetku v důsledku krádeže) nebo citovou (např. ponížení, úzkost) újmu.

Sekundární viktimizace: Újma, která je oběti způsobována v rámci sekundární viktimizace, vzniká až v návaznosti na předchozí ukončený trestný čin. Může ji způsobit pachatel, pokud se např. snaží na oběť působit formou zastrašování, ale i další činitelé, jako je rodina, společnost, média nebo orgány činné v trestním řízení. Zdrojem sekundární újmy může být nezáměr ze strany okolí, zlehčování situace, nedůvěra

³⁰ KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 565

v tvrzení oběti, jakož i nešetrně vedené či opakovaně prováděné výslechy. V podstatě lze ale říci, že sekundární újma představuje veškeré negativní konsekvence, které oběť v důsledku spáchání trestného činu zasáhnou. Lze sem tedy zařadit i takové události, jako je např. ztráta zaměstnání či rozpad rodiny. Sekundární újma mnohdy převyšuje újmu primární a nelze ji v žádném případě podceňovat. Zejména ohleduplný a citlivý přístup vyšetřujících orgánů může zabránit riziku sekundární viktimizace u řady obětí.³¹

Terciální viktimizace: Tato viktimizační fáze se nemusí objevit zákonitě vždy a u každé oběti. Můžeme ji definovat jako dlouhodobou újmu, ke které zpravidla dojde až po určité době od spáchání trestného činu. Často se objeví až po odškodnění oběti a ukončení trestního řízení, tedy v době, kdy již došlo k nápravě. Projevuje se především tím, že oběť stále není schopna se s traumatickým zážitkem vyrovnat a navázat na svůj předchozí způsob života. Jasným příkladem jsou oběti bankovních přepadení, které po prožité zkušenosti nemohou nadále setrvat ve svém zaměstnání. Mezi další projevy terciální viktimizace patří změna osobnosti oběti, jejích životních hodnot, strach z okolního světa nebo přerušování kontaktu s přáteli.³²

2.4.6.2. *Pojem reviktimizace*

S pojmem viktimizace velmi úzce souvisí také termín reviktimizace, který označuje opakovanou viktimizaci, znamená to tedy, že se určitá oběť stává obětí znovu a znovu. G. Laycocková z Jill Institute of Crime Sciences ve Velké Británii rozlišuje reviktimizaci osob, objektů a míst. Podle ní na sebe váží pouhá 4 % obětí celkem 44 % trestných činů a reviktimizace není okrajový či ojedinělý jev, nýbrž prokázaný fakt.³³ Vzhledem k zaměření mé práce se nadále budu zabývat pouze opakovanou viktimizací osob neboli tzv. fenoménem mnohočetné oběti.

Jak již bylo zmíněno, reviktimizace není náhodná a nepříliš častá skutečnost, přestože tento názor přetrvával velmi dlouhou dobu. Fakt, že se konkrétní jedinec stal

³¹ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.: Kriminologie. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 67, s. 606

³² ŠTEFÁNIK, O.: Oběti trestných činů a viktimologie. Státní zastupitelství. Č. 3, 2010, s. 30

³³ National Board for Crime Prevention, Wise after the Event: Tackling Repeat Victimization. London: Home Office, 1994

obětí hned několika trestných činů v poměrně krátkém časovém sledu (hovoří se o intervalu půl až jednoho roku, který uběhne mezi první a druhou viktimizací), byl považován za náhodný souběh nešťastných událostí, ke kterému občas dochází. Až empirické výzkumy prokázaly, že se nejedná o pouhou náhodu. Někteří jedinci jsou jaksi předurčení k tomu, aby se stávali oběťmi trestné činnosti, a to na základě jednoho velmi překvapivého indikátoru – své první viktimizace.³⁴ Fakt, že se stali obětí, je velmi silně ovlivní a zanechá v nich často vážné psychické následky. Je více než logické, že pachatelé trestných činů si vybírají své oběti tak, aby jejich útok byl co nejsnáze proveditelný, aby oběť kladla co nejmenší odpor a oni tak dosáhli toho, po čem touží. A právě oslabená oběť, zranitelná v důsledku své první viktimizace, se jeví pachateli jako oběť vhodná pro jeho útok. Často totiž působí nejistě, slabě a vystrašeně, což může být způsobeno jednak tím, že se v minulosti již stala obětí trestného činu, jednak tím, že se nadále pohybuje v rizikovém prostředí – mnohdy stejném či podobném tomu, kde byla již dříve napadena. Přestože pachatel ve většině případů neví, že osoba, na kterou hodlá zaútočit, již byla obětí viktimizace, zpravidla rozezná sebevědomého a neohroženého jedince od osoby, která je stále otřesená z prožitého traumatu. V podstatě tedy platí tvrzení, že s každou další viktimizací oběti vzrůstá riziko, že se oběti opět stane.³⁵

Mezi trestné činy, které jsou charakteristické tzv. fenoménem mnohočetné oběti, patří např. loupeže, domácí násilí, šikana, stalking, vandalismus nebo sexuální delikty.

Nelze opomenout ani důsledky toho, že je jedinec opakovaně viktimizován. Velkým problémem zůstává, že s každou další viktimizací rostou psychické obtíže oběti, klesá důvěra v práci policie a samozřejmě také ochota oznamovat trestný čin.

³⁴ SCHNEIDER, J.: Kriminologie der Sexualdelikte. Kriminalistik. Č. 4, 1999, s. 233 – 238

³⁵ ČÍRTKOVÁ, L.: Forezní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 136 – 139

2.4.6.3. *Proces vyrovnání se s utrpěnou újmou*

Každý jedinec, který se stal obětí trestného činu, pocítuje v důsledku této události újmu. Ať už se jedná o újmu majetkovou, emocionální či fyzickou, bezpochyby jde ve všech případech o negativní dopad na život oběti, na který nebyla připravena a často ani není schopna se s ním vypořádat. Stejně tak jako existuje celá řada reintegračních programů pro pachatele trestné činnosti, je nutné podobným způsobem pracovat i s oběťmi, neboť i ony mají mnohdy problém vrátit se k běžnému způsobu života. Je nutné také přihlídnout ke skutečnosti, že viktimizace může mít za následek i budoucí kriminální chování oběti, že v podstatě nastartuje její kariéru coby zločince. Výzkumy prokázaly, že nemalé množství pachatelů bylo samo obětí, než spáchalo svůj první delikt. Toto tvrzení ale dle mého názoru plně nereflektuje skutečnost, neboť nezohledňuje i další faktory, které v této situaci hrají roli, jako např. sociální prostředí, rodinné zázemí či zdravotní stav pachatele.

Bezpochyby nejsnáze napravitelná je majetková škoda, která se dá snadno vyčíslit a nahradit. Větší komplikace ale nastávají u újmy fyzické a především emocionální, neboť každý jedinec reaguje na prožitý zážitek odlišně. Stejně provedený trestný čin může v někom vyvolat celoživotní trauma, zatímco jiná osoba se přes něj bez větších problémů přenesou. Reakce oběti na útok může být různorodá, od naprosté ztráty důvěry ve vše kolem sebe přes občasné noční běsy až k naprosté lhostejnosti a k zapomenutí celé události.³⁶ Záleží zejména na osobnosti té které oběti, na okolnostech spáchání trestného činu a také na reakci nejbližšího okolí. K horším reakcím oběti také přispívají faktory jako např. osamělost osoby oběti, nedostatek financí či výše zmíněná reviktimizace. Výzkumy provedené v této souvislosti jsou zaměřeny na určitý typ obětí, neboť komplexní shrnutí všech druhů trestných činů, napáchaných škod a skupin obětí by nepřineslo kýžené poznatky použitelné pro praxi.

Proces vyrovnávání se s utrpěnou újmou lze zobecnit a shrnout do tří fází, které oběť prožívá v důsledku své viktimizace:³⁷

³⁶ Např. Provedený výzkum, jehož předmětem bylo studium 300 obětí fyzického napadení, znásilnění a loupeží. Výsledky ukázaly, že ještě dva a půl roku poté, co došlo k napadení obětí, se s incidentem nedokázaly psychicky vypořádat.

Zdroj: SHAPLAND, J., WILLMORE, J., DUFF, P.: Victims and the Criminal Justice System. Aldershot: Gower, 1985

³⁷ ČÍRTKOVÁ, L. Forezní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 119 – 123

1. Fáze nárazu neboli šoku

Tato fáze následuje u oběti bezprostředně po pachatelově útoku. Oběť reaguje zmateně, má potíže s vyjadřováním a správným zapamatováním si událostí, později může mít problém si věci jasně vybavit. Celkově oběť působí otřeseně, projevuje silné emoce, může ale také událost popírat a odmítat uvěřit tomu, co se stalo. Vyloučené není ani strojové chování, které navenek působí jako by oběť byla v pořádku a nic se nestalo, jde však jen o jeden ze způsobů, jak se s traumatem vypořádat.

2. Fáze hojení

V následující fázi se oběť snaží prožitý zážitek racionálně zdůvodnit a začlenit jej do svého života tak, aby se s ním mohla vyrovnat a žít dál. Může se stát, že oběť bude chtít o události hovořit, znovu a znovu ji rozebírat a tímto způsobem se s ní srovná. Nebo naopak bude zarytě mlčet a cíleně se vyhýbat jakýmkoliv náznakům či situacím, které by jí útok připomněly. Obě verze vyrovnávání se s újmou jsou možné a je jen na konkrétním jedinci a jeho osobnosti, kterou z nich si projde. Stejně tak rozdílná je i délka této fáze, která může u obětí závažné trestné činnosti trvat až jeden rok.

Přínosné pro praxi jsou zejména detailně popsané fáze prožívání újmy u obětí jednotlivých druhů trestných činů, jako je např. znásilnění či sexuální zneužívání.

3. Fáze zhojení

Jedná se o poslední stadium v dynamice prožívání utrpěné újmy, kdy se oběť definitivně vypořádává s tím, co se stalo. Je schopná emocionálně prožívat i další zážitky, veškeré své pocity již neváže pouze k prožitému traumatu. Stejně tak jako u předchozích fází, i zde závisí pouze na konkrétním jedinci, jak dlouho potrvá, než se vrátí do běžného života a událost zasune do pozadí svého vědomí.

Je zřejmé, že důkladná znalost procesu vyrovnávání se s utrpěnou újmou, kterým oběť prochází, je přínosná zejména pro praktické účely. Její využití nalezneme při poskytování psychologické pomoci obětem přímo na místě (tedy bezprostředně po útoku), ale i v další práci s obětí, tzn. v případě, že je zapotřebí psychologická či psychiatrická péče v dlouhodobějším měřítku. Napomáhá přesnému a vhodně vedenému výslechu, lepšímu zajištění důkazů a v neposlední řadě i ke kvalitnější práci

orgánů činných v trestním řízení, které tak mají větší šanci úspěšně odhalit a vyšetřit trestnou činnost.

3. Předmět kriminalistické viktimologie

3.1. Vztah mezi obětí a pachatelem

Často se stává, že mezi obětí a pachatelem existuje nějaký druh vztahu ještě před tím, než dojde k samotnému trestnému činu. Proto patří tato kapitola na začátek části věnované předmětu viktimologie. Odpovídá to nejen členění v mnoha odborných publikacích, ale také logické a časové posloupnosti průběhu celé viktimizace. Ačkoliv by se mohlo zdát, že existence vztahu mezi obětí a pachatelem je přínosná spíše pro kriminologii (má totiž značný vliv na vznik a průběh trestného činu), není tomu tak. Vzájemné postavení těchto dvou osob totiž ve velké míře určuje i ochotu oběti oznámit trestný čin a působí na ni i v dalších fázích, které jsou důležité z hlediska kriminalistické viktimologie, jako je vyšetřování a soudní projednávání celé věci. Je totiž běžné, že blízký vztah k pachateli brání oběti ve spolupráci s orgány činnými v trestním řízení v tom smyslu, že nechce „působit problémy“ osobě, kterou dobře zná, obává se pomsty, reakce nejbližšího okolí. A pokud jde o pachatele z řad nejbližších přátel či příbuzných, často trestný čin bagatelizuje a vinu na celém incidentu připisuje z velké části sama sobě. Nezvyklá není ani situace, kdy oběť pod tlakem svého okolí (a někdy i samotného pachatele) bere zpět svůj již udělený souhlas k trestnímu stíhání dle § 163 odst. 2 trestního řádu, a to je díky tomu znemožněno.³⁸ Tak tomu je zejména u násilných či sexuálně motivovaných trestných činů, méně se s tímto jednáním setkáme u majetkové kriminality. Ostatně skutečnost, zda mezi obětí a pachatelem nějaký kontakt proběhl či nikoliv, má u různých druhů trestných činů různou relevanci, což podrobněji popíšu dále.

Citový poměr k pachateli se může projevit i při výslechu oběti jako svědka a je tedy na místě pečlivě zkoumat věrohodnost takové výpovědi. Často také dochází ke

³⁸ MUSIL, J. a kol.: Kriminalistika. Vybrané problémy teorie a metodologie. Praha: PA ČR, Katedra kriminalistiky, 2001, s. 46-47

křivým obviněním, které vycházejí z nepřátelského postoje předstírající oběti vůči údajnému pachateli. Ze stejných důvodů (např. nenávisť či odpor) může oběť přehánět a zveličovat utrpenou újmu (jde o tzv. hypertrofující oběť) s cílem poškodit pachatele.

Ať se již jedná o zkreslování údajů a změnu postoje oběti z důvodu blízkého vztahu k pachateli, nebo naopak kvůli zášti a mstě, pro vyšetřovatele to vždy znamená negativní jev, se kterým je nutné vždy dopředu kalkulovat.

Možností, jaký konkrétní vztah a zda vůbec nějaký mezi obětí a pachatelem existoval, je velké množství. Obecně bychom mohli dělit na delikty *vztahové*, kterým nějaký druh interakce předcházela, a *nevztahové*, kde vztah zcela chybí. Pro orgány činné v trestním řízení je bezpochyby příznivější výchozí situace u prvního typu deliktů, neboť se tzv. mají čeho chytit. Zpravidla se při vytyčování vyšetřovacích verzí a vyšetřování jako takovém postupuje od oběti k pachateli. To znamená, že totožnost oběti trestného činu je většinou známá a vyšetřovatelé shromažďují informace z jejího života, jako jsou údaje o jejím zaměstnání, trávení volného času, přátelích i nepřátelích, rodině, finanční situaci, zdravotních problémech apod. Co se týče vztahu oběti a pachatele, zjišťuje se např. jeho intenzita, doba trvání nebo okolnosti jeho vzniku.³⁹ Není vyloučené, že právě vztah se stal pro pachatele motivem a bez něj by k útoku na oběť nikdy nedošlo. U nevztahových deliktů, kterým nepředcházela žádný, ani velmi letmý kontakt, je situace o dost složitější. Policie zde musí uplatnit odlišné vyšetřovací metody a postupy, protože osoba oběti je málokdy významným zdrojem informací (s výjimkou její role jako nositele stop způsobených pachatelem) k dopadení pachatele. Nemá smysl zkoumat její okolí a život, pokud jde opravdu o případ, že si ji útočník vyhlédl zcela nahodile a bez předchozího uvážení. Do skupiny nevztahových deliktů často spadají právě případy majetkové kriminality, především prostých krádeží, krádeží vozidel či předmětů z nich.

Vztahy, které se mezi obětí a pachatelem vyskytují, můžeme dělit na *subjektivní* a *objektivní*.⁴⁰ Mezi subjektivní vztahy lze zahrnout např. milenecký poměr, přátelství,

³⁹ www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx
Navštíveno dne 1. 2. 2012.

⁴⁰ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. 3. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 156

příbuzenství apod. Objektivní vztahy vznikají nezávisle na vůli pachatele nebo oběti, často shodou vnějších okolností, jako je např. sousedství, práce ve stejné korporaci či budově, navštěvování shodné restaurace apod. V případě subjektivních vztahů, tedy takových, kdy se obě osoby navzájem stýkají, má pachatel jisté výhody. Zná zvyklosti oběti, její chování, nálady, povahu, leckdy dokáže dokonce předvídat její reakce v různých situacích. To vše mu z velké části ulehčuje spáchání trestného činu, protože se na něj dokáže předem připravit a odhadnout, co se bude odehrávat. Bohužel ale někdy dojde k situaci, kdy je tato vzájemná znalost pachateli přítěží a ve strachu z toho, že by jej oběť mohla snadno identifikovat, jí ublíží více, než původně zamýšlel, nebo ji dokonce usmrtí (např. u znásilnění).

Co se týče majetkové trestné činnosti, většinou se soudí, že vztah mezi obětí a pachatelem není tak relevantní jako u jiných forem kriminality. Přesto ani v této oblasti není jeho vliv zanedbatelný. U krádeží jej můžeme sledovat např. v případech krádeží v rodině (děti kradou peníze svým rodičům) nebo v situacích, kdy si pachatel tipuje osobu oběti (např. kolik u sebe obvykle mívá peněz, kdy si chodí vyzvedávat důchod, jaké nosí cennosti apod.) nebo její majetek (např. vytipování objektu a jeho zařízení, sledování doby, kdy obyvatelé nejsou doma apod.). Zde samozřejmě nemůžeme hovořit o dvoustranném vztahu, tedy takovém, kdy se oběť i pachatel před spácháním deliktu znají. Oběť často ani netuší, že je ona nebo její majetek předmětem zájmu pachatele. Jde tedy o čistě jednostranný vztah. Naopak pokud se jedná o výše uvedené krádeže v rodinném kruhu, je jasné, že se osoby navzájem znají, dokonce spolu žijí a právě to umožňuje pachateli trestný čin provést.

Zajímavé jsou kauzy týkající se trestného činu poškození cizí věci, kde velmi často hraje vztah významnou roli. Nemyslím tím případy jasného vandalství, které způsobují zejména pachatelé z řad mladistvých a většinou nejsou vedeny s cílem poškodit někoho konkrétního. Naopak individuálně mířených útoků na majetek „nepřítele“ je mnoho, v poslední době zřejmě nejznámější a mediálně velmi diskutovaná kauza fotbalového trenéra Františka Straky, kterému fanoušci nemohli odpustit, že jako přesvědčený spartan odešel trénovat největšího soupeře, tedy mužstvo Slavie. Zde šlo o jasně motivovaný útok – na rodinném domě Straky se objevily

nasprejované nápisy jako např.: „Zradils Spartu, některé věci se neodpouštějí!“ apod.⁴¹ Faktem ovšem zůstává, že ve většině případů majetkové kriminality se jedná o delikty nevztahové, oběť pachatele nezná a ani nemá šanci se na trestný čin připravit.

Jinak je tomu ovšem u kriminality násilné (zejména vraždy, loupeže, úmyslné ublížení na zdraví) a sexuálně motivované (především znásilnění a pohlavní zneužívání). Zde je existence vztahu velice důležitá a díky ní je mnohdy pachatel dopaden. Podle druhu vztahu se ubírá také vyšetřování, a jak jsem zmínila výše, vztah mezi obětí a pachatelem se může stát také motivem ke spáchání trestného činu.

Vraždy se řadí mezi nejvíce medializované trestné činy, jsou veřejností velmi sledované a přispívají tak k růstu strachu z kriminality u jednotlivých občanů, který je obvykle dosti nadhodnocený, a tudíž z velké části neopodstatněný. Naštěstí (nejen v ČR) je objasněnost vražd standardně velmi vysoká, pohybuje se kolem 86 %. Skutečnost, že vražda je převážně vztahovým deliktem, dokazují i závěry Zapletala, který zkoumal soubor složený z pachatelů a obětí a zjistil, že ve 2/5 případů existoval mezi osobami velmi blízký vztah, 2/5 se navzájem přinejmenším znaly a pouhá 1/5 vražd byla spáchána úplně cizí osobou, bez předchozí známosti oběti a pachatele.⁴²

Dokonce i u takového deliktu, jakým je loupež, se setkáváme s podstatnou rolí vztahu mezi jeho hlavními subjekty. Ačkoliv je zde součástí trestného činu majetkový aspekt, kde se předchozí vztah až tolik neuplatňuje a loupež je ve své podstatě instrumentálním deliktem, kde násilí slouží k dosažení jiného (zištného) cíle, i zde je dle výzkumů velké zastoupení loupeží spáchaných pachateli, kteří se s obětí znali. Jde o 59 % případů loupeže, přičemž ve 23 % z nich se znali velmi blízce a ve zbylých 36 % přinejmenším povrchně.⁴³

Sexuálně motivované delikty spadají do tzv. mravnostní kriminality, kam se obecně řadí i trestná činnost spojená s prostitucí. Ráda bych se však zabývala pouze nejtypičtějšími delikty v této oblasti, kterými jsou znásilnění a pohlavní zneužívání.

⁴¹ Např. www.novinky.cz/krimi/247501-vandalove-ponicili-dum-fotbaloveho-trenera-straky.html
Navštíveno dne 1. 2. 2012.

⁴² ZAPLETAL, J.: Úmyslná usmrcení. VÚK, Praha 1980

⁴³ MUSIL, J.: Oběti loupeží. In: Příspěvky ke kriminalistice. Praha: Univerzita Karlova, 1990, s. 23 a násl.

Tyto dva trestné činy jsou ve středu zájmu především nestátních dobrovolných organizací pro pomoc obětem, stejně tak jako sdělovacích prostředků a preventivně zaměřených programů. Obecně můžeme spáchání těchto deliktů rozdělit do tří skupin: ⁴⁴

Mravnostní trestné činy spáchané mezi dospělými

Jedná se o případy, kdy pachatel i oběť jsou dospělé osoby, tedy starší 18 let. Při zaměření na trestný čin znásilnění lze rozlišovat následující vztahové situace:

- pachatel i oběť se znají, díky této známosti naváže pachatel v příhodné chvíli kontakt, a pokud oběť na pohlavní styk nepřistoupí dobrovolně, je schopen si jej vynutit násilím
- pachatel a oběť se náhodně potkají, přičemž oběť jej nějakým způsobem upoutá; pro tento případ je typické, že pachatel si vynucuje sex násilím již od začátku
- skupinové či organizované znásilnění ženy či více žen, které mohou být vybrány cíleně, ale i náhodně
- znásilnění je spojeno s požitím alkoholu ve větší míře; tento rys znásilnění je typický a vyskytuje se i u jiných způsobů spáchání tohoto deliktu
- oběť je na pachateli určitým způsobem závislá a pachatel této závislosti využije ke znásilnění
- pachatel přivede oběť pomocí lsti do stavu bezbrannosti
- neexistuje předchozí vztah a pachatel znásilnění neplánuje, obvykle k němu dochází vlivem seskupených okolností

Veškeré uvedené situace lze převést do dvou větších skupin, které se dělí podle existence či neexistence předchozího vztahu mezi obětí a pachatelem. V první skupině jsou oběti, které pachatele znají. To znamená, že mezi nimi již před spácháním deliktu byl vztah v rovině např. manželství, kamarádství či partnerství. Někdy je mezi nimi dokonce i sexuální poměr. V druhé množině se osoby navzájem nikdy nekontaktovaly, mnohdy jde o povrchní známosti vznikající např. při autostopu nebo na bujarých večírcích. Významnou roli zde hraje požití alkoholu. Do této skupiny řadíme i

⁴⁴ www.portal.cz/scripts/detail.php?id=2075
Navštíveno dne 3. 2. 2012.

pachatele, kteří si svou oběť vytipovávají, často trpí sexuální úchytkou, jednají v afektu a výjimkou není ani následné usmrcení oběti.

Příklad typicky vztahového znásilnění:

Slečna Daniela byla spíše uzavřenější člověk, trvalo jí delší dobu navázat hlubší vztah. Proto se nejdříve vyhýbala jakémukoliv bližšímu vztahu s Davidem, ten se však o ni velmi zajímal, staral se o ni, byl k ní pozorný a pečující, a tak po nějaké době souhlasila s tím, že spolu zkusí bydlet. Postupně se však ukázalo, že vše v jejich vztahu může řídit pouze David. Daniela nemohla nikam sama, David velmi žárlil, vždy se dělalo jen to, co chtěl on. Pokud se jí to nelíbilo či nějak protestovala, tak ji David začal bít. Daniela se tak naučila dělat jen to, co chtěl její partner, protože jinak byla bita. To se týkalo také jejich sexuálního vztahu. David nutil Danielu k sexuálnímu styku několikrát denně, bez ohledu na to, jestli chtěla i ona. Pokud projevila nelibost, byla brutálně zbita a zkopána. Daniela byla nucena uspokojovat jeho sexuální potřeby takovým způsobem, který jí nevyhovoval. Po měsících trvání vztahu se Daniela rozhodla vyhledat pomoc a po nějaké době měla šanci odejít do azylového domu. Situace byla o to složitější, že byli vzájemně propojeni i finančně. Slečně Daniele se podařilo odejít, začala žít sama, snaží se splácet dluhy, je konečně svobodná, může si dělat jen to, co chce ona. Na partnera však trestní oznámení nikdy nepodala a situaci vyřešila svým odchodem.⁴⁵

Mravnostní trestné činy páchané mezi mládeží

Obvykle se jedná o případy pohlavního zneužívání, ke kterému dochází mezi osobami mladšími 18 let, často kolem 16. roku věku, přičemž oběti je méně než patnáct let. Zpravidla zde nenalezneme stopy po násilí, oběť provozuje sex dobrovolně a ve většině případů existuje mezi obětí a pachatelem citový vztah – chodí spolu a mají se rádi. Někdy je těžké dokázat, že pachatel o nízkém věku oběti věděl.

⁴⁵ <http://stopznasilneni.cz/cz/znasilneni/kasuistiky>
Navštíveno dne 4. 2. 2012.

Mravnostní trestné činy páchané na mládeži

V této kategorii je oběť mladší 18 let, mnohdy se ale jedná i o velmi malé děti. Typická je vysoká závažnost takového jednání především s ohledem na rozumový, citový a mravní vývoj dítěte. Velmi často se zde vyskytují vztahy založené na závislosti oběti na pachateli (např. učitelé a žáci, vedoucí na táborech a jejich svěřenci nebo dokonce rodiče a vlastní děti).⁴⁶ Tento vztah je hodnocen jako velmi blízký, oběti se proto k oznamování tohoto trestného činu uchylují poměrně zřídka a dochází ke vzniku latentní (skryté) kriminality.

Příklad pohlavního zneužívání v rodině:

L. B., třiatřicetiletá matka se dopustila pohlavního zneužívání tím, že opakovaně ve svém bydlišti osahávala na prsou a na přirození své dvě dcery, dvanáctiletou a šestiletou. L. B. byla v dětství sexuálně zneužívána dvěma partnery své matky. V sedmnácti letech poprvé otěhotněla, otec dítěte se k němu nehlásil, tak si našla jiného muže a s ním měla další dceru. I s ním se pak rozešla. Aktuálně je bez partnerského vztahu. Děti ji vždy zajímaly, dovedla si s nimi povídat, měla je ráda, rozuměla jim více než ostatní dospělí, i cizí děti ji chtěly za matku. Představovala si, jaký by s nimi byl intimní styk. Po dětech cítila silnou touhu, když je viděla na ulici, nemohla na nic jiného myslet. Nezajímaly ji ty starší, musely to být jasně malé děti, bez známek pohlavního dospívání. Přitahovaly ji vlastní i cizí děti, měla nutkání je hladit a mazlit se s nimi, u těch cizích se však obávala důsledků. Když byly její starší dceři tři roky, začala cítit velmi naléhavou potřebu na ni sahat. Zneužívala ji nárazově, buď při koupání, nebo oblečenou, osahávala ji na prsou a genitálu. Později začala tímto způsobem zneužívat i druhou dceru. Nikdy je nenutila, nikdy jim nevyhrožovala, a když se to některé nelíbilo, tak skončila a třeba druhý den to zkusila znovu. Starší dceru přestala zneužívat, když jí bylo jedenáct let.⁴⁷

⁴⁶ Viz. Příloha č. 2, Příbuzenský vztah oběti a pachatele (trestné činy týkající se špatného zacházení s dětmi a mladistvými v rodině – pravomocně ukončené trestní věci v roce 1994)

Zdroj: MARTINKOVÁ, M.: Některé souhrnné údaje o obětech rodinného násilí ve věku dětském a mladistvém v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 28

⁴⁷ ZIMANOVÁ, J., WEISS, P.: Homosexuální pedofilie u žen. Česká a slovenská psychiatrie. 104. Č. 7, 2008, s. 362 – 364

K dispozici také na www.cspychiatr.cz/dwnld/CSP_2008_7_362_364.pdf

Na závěr této kapitoly bych ráda nechala promluvit statistiky a výsledky výzkumů. U sexuálně motivovaných trestných činů nalezneme mezi obětí a pachatelem vztah až v 70 % případů⁴⁸, konkrétně u znásilnění pak existoval mezi subjekty blízký vztah v celých 31 % případů.⁴⁹

3.2. Chování oběti při zrodu trestného činu (pojem viktimologického zavinění)

Stejně jako v minulé kapitole bylo zdůvodněno, jak a proč ovlivňuje vztah mezi obětí a pachatelem různé fáze vyšetřování, podání svědecké výpovědi, možnost dopadení a usvědčení pachatele a další aspekty kriminalistické viktimologie, tak i chování oběti před vznikem trestného činu a v jeho průběhu má na tyto věci značný vliv. To, jak se oběť chová při zrodu trestného činu i během něj, determinuje způsob spáchání trestného činu (např. vyvolá, byť neúmyslně, v pachateli touhu jí ublížit), vznik stop zejména na těle samotné oběti (hlavně u aktivně se bránících obětí) a obecně i povahu a rozsah způsobené újmy (např. vedení útoku směřující k větší brutalitě nebo dokonce usmrcení). Podle odborné literatury jsou případy, kdy by oběť zůstala zcela nezúčastněná a vůbec svým jednáním – vědomým či nevědomým – nezasáhla do procesu viktimizace, zcela výjimečné. Pravidlem je účast oběti ve větší či menší míře již před samotným spácháním deliktu.

Před tím, než k trestnému činu vůbec dojde, oběť již nějak působí na jeho vznik – nejčastěji se jedná o situace, kdy se oběť chová značně neopatrně, důvěřivě, podceňuje hrozící riziko. Např. jízda autostopem, zejména v nočních hodinách, je velice nebezpečná, přesto se jí mladí lidé (a bohužel i dívky) nezřídka oddávají a spoléhají, že zrovna jim se nic špatného nestane. Dalšími možnostmi, jak oběť do geneze trestného činu zasahuje, jsou třeba vychloubání se penězi nebo cenným majetkem, urážky a

⁴⁸ JANSEN, H.: Täter-Opfer-Beziehung in Kerner, H-J. (ed): Kriminologie. Lexikon. 4. Auflage, Kriminalistik Verlag, Heidelberg 1991, s. 231

⁴⁹ VERNEROVÁ, E.: Některé viktimologické aspekty vyšetřování trestného činu znásilnění. In: Příspěvky ke kriminalistice. Univerzita Karlova, Praha 1990, s. 145 a násl.

provokace mířené na pachatele, vyzývavé oblečení a předstírané flirtování, ale i předchozí trestná činnost oběti následně vedoucí zejména k tzv. vyřizování účtů.⁵⁰

Rozhodnutí Nejvyššího soudu – příklad viktimologického zavinění oběti:

Pachatel M. D. dne 7. 8. 2006 opustil v době přestávky své pracoviště a odjel autem vyzvednout svou manželku A. D. Chtěl ji odvézt zpět ke svému pracovišti, kde jí chtěl vozidlo předat na cestu do nemocnice, všechno tak, aby se stihl vrátit do práce do skončení přestávky. Protože ale manželka nebyla připravena na cestu, vytkl jí to, načež se A. D. vyjádřila znevažujícím způsobem o jeho zaměstnání. Pachatel reagoval fyzickým útokem, při kterém ho oběť vulgárně oslovila, M. D. pak v afektu zlosti svou manželku napadl do oblasti hlavy, srazil ji na zem, kde jí opakovaně mlátil levou polovinou hlavy a obličej o zem pokrytou keramickými dlaždicemi, čímž jí způsobil vícečetné rány převážně tržně zhmožděného charakteru v mnoha oblastech hlavy a obličej. Poškozená A. D. po převozu do nemocnice zemřela, přičemž bezprostřední příčinou její smrti bylo zhmoždění a otok mozku, krvácení pod měkké pleny mozkové a do komor mozkových při zlomeninách kostí lebky. M. D. byl odsouzen k trestu odnětí svobody na osm let.⁵¹

Bylo by nasnadě říci, že si oběť díky všem výše uvedeným postojům a vzorcům chování zavinila svou viktimizací sama. Že si měla dávat větší pozor, být na sebe opatrnější a držet se více zpátky. Rozmyslet si, co komu říká a jak se obléká. Je nepochybné, že oběť na trestný čin nějaký vliv má.⁵² Možná jej i vyvolá svým chováním. Nikdy ale nemůžeme tvrdit, že by zavinění ve smyslu trestního práva bylo v takových případech na straně oběti. V tomto smyslu hovoříme o tzv. vině oběti neboli viktimologickém zavinění, což rozhodně nejsou pojmy totožné se zaviněním dle trestního práva. Jedná se spíše o měřítko, jakým způsobem se oběť na zrodu trestného

⁵⁰ SOCHŮREK, J.: Nástin vybraných problémů forenzní psychologie I. díl. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002, s. 42

⁵¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. 9. 2007, sp. zn. 8 Tdo 924/2007
Dostupné na www.nsoud.cz/Judikatura

⁵² Např. Výzkum 646 případů znásilnění, který byl proveden v roce 1971, došel k výsledku, že v 19 % došlo k činu v důsledku provokace ze strany oběti. Tento závěr byl ostře kritizován, neboť nerespektoval další aspekty ovlivňující vznik a průběh trestného činu.
Zdroj: AMIR, M.: Patterns for Forcible Rape. Chicago. III. : University of Chicago Press, 1971

činu podílela. V žádném případě nejde o to, přičítat jí nějaký podíl viny. Je samozřejmě povinností každého občana, aby dbal o své bezpečí a nevystavoval se záměrně rizikovým situacím. I pokud se tak ale stane a taková osoba je pak obětí některého trestného činu, není to její vina, neboť nikdo nemá právo útočit na jiného.

Ve vyšetřování a především v řízení před soudem se však často setkáváme právě s postojem, který má za cíl oběť očernit a přesunout na ni veškerou odpovědnost za spáchaný delikt.⁵³ Tohoto jednání se dopouštějí zejména obhájci pachatele i pachatel samotný, který se snaží z deliktu vyvinít. Děje se tak nejčastěji u násilných a sexuálně motivovaných trestných činů. Osobně považuji takové chování (zejména ze strany advokátů) za krajně nekorektní, neboť mnohdy vede k sekundární viktimizaci oběti a výrazně zhoršuje proces vyrovnání se s utrpenou újmou.

Problematika způsobené újmy a možností, jak se s ní vyrovnat, je již popsána v samostatné kapitole mé práce, nicméně v této části bych ještě ráda podotkla, že proces vyrovnání se s újmou, který u oběti probíhá, závisí na mnoha faktorech. Důležitá je v tomto směru intenzita a závažnost prožitého trestného činu, věk a pohlaví oběti a v neposlední řadě také způsob, jakým oběť na útok reagovala – např. zda se bránila nebo zůstala pasivní. Zejména pasivita oběti, to znamená, že oběť neklade pachateli žádný odpor, ať už z důvodu šoku nebo proto, že je paralyzovaná fyzicky či psychicky, způsobuje oběti závažné následky, se kterými se v dlouhodobém horizontu jen těžko srovnává. Zřejmě je tomu tak proto, že si vyčítá, že se nebránila, že pro svou záchranu nic neudělala. Mnohdy se oběť ale aktivně brání, fyzicky atakuje pachatele nebo se mu snaží uniknout. Výjimkou nejsou ani případy, kdy oběť i v emocionálně vypjaté situaci racionálně zvažuje své možnosti a na základě této kalkulace pak jedná. Může např. zabránit pachateli v dokonání deliktu lstí, lhaním nebo domluvou.⁵⁴

⁵³ Např. Landau (1973) ve svém výzkumu zjistil, že u trestných činů proti životu a zdraví tvrdila polovina pachatelů, že oběť může za spáchaní deliktu sama; u sexuálně motivovaných činů to namítali ve 25 % případů a spoluvinu oběti uvedli ve 42 % případů. Tendence pachatelů obviňovat oběť je tedy tím vyšší, čím závažnější je spáchaný delikt.

Zdroj: ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. Díl I. 3. vydání. Praha: PA ČR 2004, s. 77

⁵⁴ ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P.: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů – příručka pro pomáhající profese. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2007, s. 26

Jaký je tedy nejlepší postup v případě útoku? Jak se zachovat, pokud si oběť chce zachránit život v případě loupeže či napadení? Bohužel žádná univerzální rada pro potencionální oběti trestné činnosti neexistuje. Jsou situace, kdy křik může pachatele zastrašit a kdy útěk může zachránit oběti život. Někdy se naopak může stát, že pachatel zpanikaří a oběť zraní více, než původně zamýšlel, nebo ji dokonce zabije. Na některé pachatele mají lsti a výmluvy pozitivní účinek, jiné to jen více rozzuří. Stručně řečeno - stejná reakce oběti může v jednom případě u pachatele způsobit jeho zklidnění, v jiném ale působí jako rozbuška.⁵⁵ Proto nemá valný význam formulovat doporučení pro všechny budoucí oběti komplexně, praktičtější je vypracovat pokyny určené obětem jednotlivých druhů trestných činů. Přínosná je v tomto směru také spolupráce kriminologů s pojišťovny, psychology a pracovníky odborných institucí.

Právě k tzv. situační prevenci, která má pomoci občanům v tom, aby se nestali oběťmi, se využívají výsledky viktimologických výzkumů především. Pomáhají určit, jaké trestné činy jsou páčány nejčastěji, jak účinně jsou proti nim občané chráněni a zejména formulují řešení, která by přinesla zlepšení. Např. u majetkové kriminality se jedná o zabezpečení domů, bytů, vozidel a cenných věcí – uplatní se zde osvětová činnost Policie ČR, která mimo jiné informuje o tom, jak správně chránit svůj majetek. Avšak přílišné upozorňování na kriminalitu ve společnosti vzbuzuje v obyvatelstvu strach ze zločinu, který dále posilují také média – trestný čin vraždy je nejatraktivnějším mediálním tématem. Navíc pokud se zaměříme na násilnou a sexuální kriminalitu, tak zjistíme, že obecně koncipovaná osvěta zdaleka nemá takový přínos, jako individuální, popř. skupinové poradenství.

3.3. Podíl oběti na vzniku stop

Existence stop, jejich zachycení a správné vyhodnocení orgány činnými v trestním řízení je základní podmínkou k vypátrání a následně i usvědčení pachatele. Pro vyšetřovatele jsou relevantní pouze kriminalistické stopy, neboť jen ty jsou v nějakém vztahu ke spáchanému trestnému činu a mají vliv na další pátrání.⁵⁶

⁵⁵ PONDĚLÍČKOVÁ, J., ZVĚŘINA, J.: Agrese a sexualita. Československá kriminalistika, Č. 3, 1983, s. 206 - 213

⁵⁶ Kriminalistická stopa je každá změna, která je v příčinné nebo jiné souvislosti s kriminalisticky relevantní událostí, existuje nejméně od svého vzniku do zjištění a je vyhodnotitelná současnými kriminalistickými metodami a prostředky.

Většina kriminalistických stop má dvojí význam:

- **kriminalisticko technický význam**

Spočívá zejména v tom, že kriminalistickou stopu lze využít k identifikaci osoby, předmětu či zvířete, které stopu vytvořily. Ne každá kriminalistická stopa má kriminalisticko technický význam, může se tedy stát, že nebude možné ji ke kriminalistické identifikaci použít.

- **kriminalisticko taktický význam**

Tento význam má vždy každá kriminalistická stopa. Jedná se o to, že ze zajištěné stopy můžeme zjistit např. jaké osoby se na trestném činu podílely, jak byl čin spáchán, jak se pachatel choval a někdy díky ní lze i usuzovat na to, zda pachatel místo činu znal nebo zda se na trestný čin připravoval.

Ve vztahu k oběti mají kriminalistické stopy velkou důležitost. Sama oběť totiž může svým jednáním stopy vytvářet. Jak jsem již popsala, pokud se oběť pachateli aktivně brání, často mu způsobí zranění, čímž vytvoří důkaz v podobě stopy. Oběť může být ale také nositelem kriminalistických stop, ať již na svém těle nebo třeba na oblečení. Vždy však záleží na chování oběti, zda materiální stopy zachová nebo zničí. Zvláštní význam mají stopy paměťové, které se mohou později uplatnit při výpovědi oběti o okolnostech spáchání trestného činu a při takových úkonech vyšetřování, jako je např. rekognice. Detailněji o problematice výslechu, svědecké výpovědi a kriminalistických metodách rekognici a konfrontaci pojednám v kapitole nazvané Podíl oběti na vyšetřování a soudním projednávání.

V každém případě tedy záleží na samotné oběti a jejím jednání. Pokud bude pasivní, žádné stopy sama nevytvoří. Není tedy pevným pravidlem, že by se oběť musela nutně na tvorbě stop podílet. Je zřejmé, že záleží také na typu deliktu, který byl spáchán, neboť v případech majetkové kriminality zřejmě nemá oběť příliš možností sama aktivně zasáhnout (např. krádež vloupáním nebo krádež prostá). Někdy ani není trestnému činu přítomna a někdy si ani neuvědomí, že čin již proběhl. Jaká je tedy role

Zdroj: MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.: Kriminalistika. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 74

oběti v případech majetkové trestné činnosti? Rozhodně nemůžeme její vliv zcela zavrhnout, neboť i zde se projevuje. Oběť totiž může svým jednáním, které následuje po činu, materiální kriminalistické stopy znehodnotit nebo zničit. Někdy se tak stane v důsledku neznalosti správného přístupu k místu činu, někdy oběť trestný čin vůbec neoznámí a materiální stopy postupem času zmizí. V případě takových deliktů, kterými jsou např. pojistné podvody, nebývají výjimkou ani případy, kdy oběť naopak stopy nastrčí. Existují situace, které by pro „oběť“ měly neblahé následky a nahrání krádeže či vloupání a následné odškodnění ze strany pojišťovny jí může velmi pomoci.

Příklad nepodařeného pojistného podvodu:

Devatenáctiletá dívka pracovala jako servírka ve známé pražské pizzerii. Po zavírací době měla za úkol uzavřít pokladnu a spočítat tržbu. Zjistila však, že v kase chybí 6 340 Kč a věděla, že buď ona, nebo některá z ostatních pracovníků zřejmě udělala chybu při kasírování hostů restaurace. Další možností bylo, že někdo peníze odcizil. Rozhodla se, že nebude riskovat žádné problémy s vedoucím a nechtěla ani obviňovat své kolegyně, protože si sama nebyla jistá, zda chybu neudělala právě ona. Vzala tedy z pokladny zbylou tržbu za celý den, poškodila dveře do restaurace, rozházela po zemi pár židlí a odešla domů. Druhý den přišla do práce jako první a ihned zavolala policii s tvrzením, že restauraci někdo vykradl.

V tomto případě šlo o jasné nastražení falešných stop. Dívka poškodila dveře, aby vyvolala dojem, že zloději se do pizzerie vloupali. Sebrala veškerou tržbu, neboť by bylo nápadné, kdyby v pokladně nějaké peníze zůstaly, a dokonce v restauraci udělala nepořádek poházením nábytku po zemi. Přivolaná policie zajistila veškeré stopy, celý případ byl ale nakonec uzavřen. Dívka se pod tlakem opakovaných policejních výslechů, dotazů svého vedoucího, kolegyně i pracovníků pojišťovny zhroutila a přiznala se.

Na tomto případu je evidentní, že i v majetkové trestné činnosti hraje oběť v souvislosti s nalézáním a zachycováním stop svou roli. Ještě přínosnější je ovšem role oběti jako zdroje i tvůrce důkazních stop ve sféře násilných a sexuálně motivovaných deliktů. Zde se její vliv ještě znásobuje, neboť se s pachatelem střetává osobně a má tedy možnost na vznik a přenos stop aktivně působit.

Typické materiální a biologické stopy obětí násilných a sexuálních útoků můžeme nalézt na místě činu, na těle oběti i pachatele, na jejich oděvu, v širším okolí i na předmětech, které byly ke spáchání použity nebo kterými se oběť bránila. Často se stává, že pachatel útočící na oběť nožem či jiným řezným nástrojem pořeže také sám sebe, což je pro následné pátrání velmi podstatné. Oběť může mít v důsledku své obrany za nehty pachatelovu kůži či krev, ze kterých jej můžeme snadno identifikovat pomocí analýzy DNA. V případě sexuálně motivovaných trestných činů lze na těle oběti najít stopy po spermatu, násilném pohlavním styku (poranění pohlavních orgánů, stopy násilí na těle) apod. Na oděvu oběti se pátrá především po vlasech, chlupcích, spermatu, slinách či krvi pachatele, zajišťují se však i další stopy jako jsou přírodniny (kousky dřeva, rostlin, hlína), které mohou dosti vypovědět např. o místě činu, které je neznámé v důsledku přepravování mrtvoly.

I zde může dojít k manipulaci se stopami, které oběť sama vytvořila, nebo na ni byly přeneseny. Některé oběti znásilnění nesnesou pocit zneuctění a pošpinění svého těla i psychiky a jejich první reakcí na tento trestný čin je důkladné smytí všech důkazů. Typické v těchto případech je, že se oběti po útoku osprchují, vyhodí své oblečení apod. Pokud se poté rozhodnou své znásilnění oznámit policii, jen těžko se pro jejich obvinění shání potřebné důkazy. Nelze ale předjímat verzi, že si oběť nutně musela vše vymyslet, jen proto, že chybí adekvátní stopy. Samozřejmě se i zde setkáváme s řadou křivých obvinění, motivovaných touhou se pomstít, vždy je ale zapotřebí vše důkladně prověřit a vyšetřovatelé nikdy nesmí dát oběti najevo, že její oznámení neberou vážně nebo jí nevěří. Konkrétně u trestného činu znásilnění je oběť ve velmi složitém emocionálním, psychickém i fyzickém stavu a nelze ji vinit za to, že jednala způsobem, který znehodnotil kriminalistické stopy. I přes nepříznivou důkazní situaci se policie musí pokusit zajistit zbylé stopy a vypátrat pachatele.

Současné forenzní metody jsou již na velmi vysoké úrovni a umožňují identifikovat velké množství rozličných důkazů. Existuje analýza DNA, obory zkoumající otisky prstů (daktyloskopie), hlasové projevy (fonoskopie), pachové stopy (odorologie), stopy bosých a obutých nohou a dopravních prostředků (trasologie) a mnoho dalších. Kriminalisté v dnešní době mohou určit původ mikrostop nebo identifikovat osobu podle desítek různých znaků – od otisků prstů až po styl chůze. Za

velký přínos považují nově zavedený systém snímání otisků prstů a zaměření očních zornic, který se používá pro účely vydání cestovního pasu.

3.4. Podíl obětí na oznamování trestného činu

Oznámení trestného činu obětí, popř. jejími blízkými či odbornou institucí, je základním předpokladem pro zahájení vyšetřovací činnosti policie. Prostřednictvím trestních oznámení se policie dozvídá o převážné většině spáchaných trestných činů. Existuje samozřejmě také možnost, že policie trestnou činnost odhalí díky své aktivní činnosti v terénu, nicméně jak vyplývá ze statistik, tyto případy jsou v poměru k celkové míře registrované kriminality více než zanedbatelné. Je to tedy právě oběť, která se zaslouhuje o to, aby trestné činy byly oznámeny, vyšetřeny a potrestány. Někdy se stane, že namísto poškozeného podávají trestní oznámení jeho blízcí – nejčastěji rodinní příslušníci, kterým se oběť svěřila a u nichž hledala podporu a porozumění. Stává se tak např. v případech sexuálních deliktů nebo pohlavního zneužívání, neboť tam si dítě často ani neuvědomuje, že to, co se mu stalo, vykazuje znaky trestného činu. Povědomí o trestnosti jednání, kterého se jedinec stal obětí, je totiž základním předpokladem k tomu, aby se rozhodl jej nahlásit. K podání trestního oznámení se mnohdy uchylují i lékaři, pracovníci zdravotnických center nebo nestátních organizací, kteří tak činí v důsledku výpovědi a stavu oběti, která se na ně obrátila s žádostí o pomoc.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že pokud se oběť rozhodne, že trestný čin neoznámí, policie takřka nemá možnost se o něm dozvědět. Následkem toho vzniká latentní (skrytá) kriminalita, tedy taková, která zůstává před státními a především policejními orgány utajena. Nikdo nedokáže s určitostí říci, jak velký je rozsah latentní kriminality. Trochu konkrétnější náhled nám sice poskytují viktimologické výzkumy,⁵⁷ které se otázkou ne/oznamování trestné činnosti zabývají, nicméně i tyto výzkumy trpí mnoha omezeními a nemůžeme se na jejich výsledky s naprostou jistotou spoléhat.

⁵⁷ Viz. Příloha č. 3, Graf č. 1, Míra oznamování jednotlivých trestných činů policii
Zdroj: VÁLKOVÁ, J.: Jak je u nás bezpečně? Hlavní výsledky výzkumu obětí trestných činů v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 12

Zpravidla jsou výzkumy založené na metodě dotazníků, které jsou zaměřené na oběti, existuje ale i opačná varianta, která pracuje s vlastními výpověďmi pachatelů. Odhaduje se, že policie se dozví asi o 30 – 40 % spáchaných trestných činů, přičemž záleží především na typu a závažnosti deliktu.⁵⁸ Obecně platí, že čím závažnější trestný čin, tím častěji je oznamován, nicméně i u velmi závažných deliktů existují případy, kde je latence velmi vysoká (např. znásilnění). Stručně řečeno by se dalo říci, že občané více oznamují trestnou činnost způsobující velké škody a rozsáhlá zranění. Poměrně nízká míra latence je např. u vražd.

Jak je možné, že oběť trestný čin neoznámí?⁵⁹ Co jí brání? Je nutné říci, že oběť je po spáchání deliktu obvykle ve velmi vypjaté emoční situaci – vždy samozřejmě záleží na druhu trestného činu, jeho závažnosti a způsobu spáchání. Můžeme ale najít jisté faktory, které oběť ovlivňují a jsou shodné u všech typů trestných činů: ⁶⁰

- **nedůvěra v práci policejních a justičních orgánů**

Oběti mají obecně negativní vztah k činnosti policie, státních zástupců a soudů. Nevěří, že by jejich případ byl uspokojivě vyřešen a pachatel adekvátně potrestán. Znají také současný stav českého soudnictví vyznačující se zdlouhavostí a někdy se i obávají, že by jim nikdo nevěřil.

- **strach z odhalení soukromí a kompromitujících skutečností z osobního života, nepříjemnosti spojené s opakovanými výslechy, časové i materiální ztráty v důsledku vyšetřování a následného trestního řízení**

Mnohé oběti nechtějí podstupovat dlouhý proces vedoucí k odsouzení pachatele, považují ho za příliš vysilující a výsledek za nejistý, raději proto od podání trestního oznámení ustoupí. Některým vadí také skutečnost, že by musely vypovídat o svém

⁵⁸ International Victims Assistance Handbook on the Use and Application of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. Vietnam Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, 1997, s. 13

⁵⁹ Viz. Příloha č. 3, Tabulka č. 1, Důvody neoznámení trestných činů policii
Zdroj: VÁLKOVÁ, J.: Jak je u nás bezpečně? Hlavní výsledky výzkumu obětí trestných činů v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 13

⁶⁰ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.: Kriminallistika. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 65

soukromí, nechtějí před cizími lidmi probírat své problémy a někdy se i bojí, aby na veřejnost nepronikly citlivé a mnohdy nepříjemné informace z jejich soukromého života.

- **existence viktimologického zavinění na straně oběti**

Většina obětí se svým chováním podílí na genezi a průběhu trestného činu, často jej svým jednáním dokonce vyvolá. Je logické, že taková oběť se pak v některých případech cítí hloupě, přejímá částečně vinu za to, co se jí stalo a bojí se, že pokud trestný čin oznámí, bude jí vytýkáno, že nebyla dost opatrná a za vše si vlastně může sama.

- **strach z pomsty pachatele nebo jemu blízkých osob**

Stává se, že oběť se natolik obává odvetného jednání ze strany pachatele, že raději spáchaný delikt vůbec neoznámí. V tomto směru by mohlo pomoci ustanovení § 55 odst. 2 trestního řádu, které se zabývá utajením identity i vzhledu svědka v případech, kdy mu hrozí nebezpečí či újma na zdraví.⁶¹ Tento institut se ovšem může uplatnit pouze tam, kde mezi pachatelem a obětí nebyl subjektivní dvoustranný vztah – v opačném případě by jakékoliv utajování ztrácelo smysl, neboť pachatel by stejně věděl, o koho se jedná.

- **pozitivní vztah k pachateli, touha chránit jej před trestem**

Role blízkého vztahu mezi obětí a pachatelem byla již podrobně popsána v kapitole nazvané Vztah mezi obětí a pachatelem. Oběť se může v důsledku takového vztahu rozhodnout trestný čin utajit, resp. neoznámít. Nechce pachateli ublížit, možná jej i omlouvá a netouží po jeho potrestání formální cestou. Často se jedná o trestné činy spáchané v rodinném kruhu (např. krádeže v rodině).

Ochota oznámit trestný čin závisí na těchto činitelích, oběť ale může ovlivňovat i řada dalších okolností. K podání trestního oznámení může jejich vlivem dojít až po delší době po spáchaní deliktu, oběť totiž často zvažuje „pro a proti“, není si jistá, jestli nahlášení činu jí bude ku prospěchu či naopak. Nachází se tedy ve velmi složité

⁶¹ SCHELLE, K., SCHELLEOVÁ, I.: Organizace justice a právní služby. Ostrava: Key Publishing, 2008, s. 121 – 123

motivační situaci a skutečnost, že se nakonec – byť s časovou prodlevou – rozhodne delikt oznámit, musí být brána pozitivně. Je logické, že včasnost podání hraje důležitou úlohu především v procesu zajišťování stop a dalšího postupu vyšetřování. Policisté ani jiné orgány činné v trestním řízení však i přes tuto komplikaci nesmí brát oznámení na lehkou váhu, je jejich povinností jej řádně prošetřit. Oběť by měla vysvětlit, z jakého důvodu trestný čin oznámila až po delší době a co jí vedlo k tomu, že jej nenahlásila ihned. Pokud vyšetřovatelé mají pochybnosti o tom, zda se trestný čin skutečně stal, neměli by tuto verzi oběti sdělovat dříve, než si tím budou skutečně jisti. Mohou toto podezření vytyčit jako jednu z vyšetřovacích verzí, nicméně pokud se ukáže jako nepodložená, zbytečně by svým nedůvěřivým jednáním oběti ublížili ve smyslu druhotné viktimizace. Odmítavý postoj příjemce trestního oznámení vůči oběti je pro ni jedním z nejhorších důsledků zažitého traumatu a není divu, že pro příště nebude policii důvěřovat a pravděpodobně již nic oznamovat nebude.

Pokud oběť chce a může trestný čin oznámit téměř ihned po jeho spáchání, jedná se o situaci velmi příznivou pro následné vyšetřování, shromažďování stop a pátrání po pachateli. Mnohdy je nutné přednostně zajistit oběti lékařskou či psychologickou péči a podrobnější výslech dočasně odložit. Např. u trestného činu znásilnění se doporučuje vyslechnout oběť až 24 hodin po incidentu.⁶²

Již bylo nastíněno, z jakých důvodů některé oběti trestnou činnost neoznamují a dávají tak vzniknout latentní kriminalitě. Zajímají mě ale i opačné případy - co vede oběti k tomu, aby delikt oznámily? Proč jsou ochotny podat trestní oznámení spíše starší osoby než mladí, kteří jsou oběťmi častěji? I tato poutavá problematika otevřela prostor výzkumům na poli viktimologie.⁶³ Bylo zjištěno, že nejčastějším důvodem není přání pomstít se pachateli ani ho spravedlivě potrestat - kupodivu tato pohnutka nebyla mezi mnoha odpověďmi. Spíše převažovala ekonomická motivace, která by se konkrétně u majetkové kriminality dala vyjádřit jako touha dostat zpět svůj odcizený majetek, popř. uplatnit nárok na vyplacení pojištění. Většina pojišťoven k výplatě pojistného požaduje, aby poškození odcizení majetku nahlásili policii.

⁶² WEISS, P.: Sexuální agrese – oběti a pachatelé. Kriminalistika. Č. 1, 2001

⁶³ Např. VÁLKOVÁ, J.: Jak je u nás bezpečně? Hlavní výsledky výzkumu obětí trestných činů v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 13

Jestliže se zaměříme na majetkové trestné činy blíže, dojdeme k dalšímu charakteristickému znaku ovlivňujícímu ochotu občanů takový delikt nahlásit – výši způsobené škody. V případě nepříliš vysoké škody se poškozený většinou ani neobtěžuje na policejní stanici chodit a cokoliv oznamovat. Toto jednání si vysvětlují i tím, že policisté jsou při přijímání trestních oznámení týkajících se odcizení drobnějších předmětů nebo majetku nepatrné ceny velmi skeptičtí a často takové podání ani nezapíší. Existuje totiž jen velmi malá možnost, že se jim podaří pachatele dopadnout a případ uzavřít. Naopak pokud jde o větší škodu, většina lidí trestní oznámení raději podá. Přesto však můžeme konstatovat, že v oblasti trestné činnosti proti majetku zůstává velké množství trestných činů neoznamovaných.

U násilných a sexuálních deliktů je motivace obětí k oznámení takového činu odlišná. Většina z nich si přeje, aby se nic takového již neopakovalo – ani jim, ani nikomu dalšímu. V důsledku toho chtějí, aby byl pachatel uvězněn a potrestán. Oběť v těchto případech touží po klidu, chce mít pachatele bezpečně zavřeného, často se bojí, že se jí pachatel bude mstít a útok se třeba bude opakovat. Jde spíše o jakési morální cítění (občanskou povinnost), než o odvetné jednání vůči konkrétnímu jedinci.⁶⁴ Řekla bych, že právě povědomí o „povinnosti občana nahlásit trestný čin“ je důvodem toho, že oznamovateli jsou častěji lidé vyššího věku.

U sexuálních deliktů je oběť většinou příliš vystrašená, stydí se za sebe i za to, co se stalo. Bohužel i přes osvětovou činnost zaměřenou na tyto osoby je dodnes v této oblasti enormně vysoká latence. Někteří autoři (např. sexuolog Petr Weiss) soudí, že u trestného činu znásilnění je tak vysoká míra latence, že jej oznámí pouhá 3 % obětí.

Na závěr bych ráda uvedla, že míra oznamování trestných činů v České republice dlouhodobě roste, což považuji za pozitivní jev. Věřím, že to znamená větší ochotu občanů oznamovat spáchané delikty a nikoliv nárůst kriminality ve společnosti.

⁶⁴ VÁLKOVÁ, J.: Výzkum obětí trestného činu v České republice. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997, s. 39 – 42

3.5. Podíl oběti na vyšetřování a soudním projednávání

Poslední část mé diplomové práce se týká oběti jako nositele paměťových stop a její role ve vyšetřování a soudním projednávání trestného činu. Osoba oběti zde vystupuje ve dvou směrech – jako svědek a jako poškozený. K postavení poškozeného jsem již uvedla mnoho, nyní se zaměřím na oběť jako svědka. Svědkem trestného činu může být ten, který byl schopen vnímat jednání pachatele nebo okolnosti činu svými smysly (zejména sluchem a zrakem), zaznamenal je a může si je znovu vybavit a popsat. Význam svědka se projeví především v samotné výpovědi (prostřednictvím výslechu), ale také při využití taktických kriminalistických metod jako jsou rekognice a konfrontace.

3.5.1. Oběť jako zdroj důkazní informace

Osoba oběti je v mnoha případech očitým svědkem trestného činu a může tudíž poskytnout cenné informace, které by se orgány činné v trestním řízení jinak nedozvěděly. Často se stává, že je také svědkem jediným a její výpověď je nenahraditelná. Může vypovídat o okolnostech spáchání deliktu, o jeho průběhu a mnohdy také o tom, co mu předcházelo. Vždy by však mělo být vzato v potaz, že oběť zde není nestranným pozorovatelem, nýbrž zároveň poškozeným a její výpověď je vždy do jisté míry subjektivní.⁶⁵ Má zájem na potrestání pachatele a současně také na získání náhrady škody, což se v základním směru shoduje i s cíly vyšetřovacích orgánů. Dalo by se tedy říci, že účast oběti je pro ně vždy pozitivní, ne vždy tomu tak ale je. Existuje možnost neposkytnutí souhlasu s trestním stíháním dle § 163 a § 163a trestního řádu, kdy stát dává přednost svobodné vůli oběti před zájmem společnosti na dopadení pachatele. Dalším institutem, který již bezprostředně souvisí s dokazováním a kterým oběť na základě vlastního rozhodnutí nepodporuje vyšetřování a projednání případu, je odepření svědecké výpovědi, které umožňuje § 100 trestního řádu.

§ 100 Právo odepřít výpověď

- (1) Právo odepřít výpověď jako svědek má příbuzný obviněného v pokolení přímém, jeho sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel, partner a druh; jestliže je obviněných více a svědek je v uvedeném poměru jen k některému z nich, má

⁶⁵ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.: Kriminalistika. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 67

právo odepřít výpověď stran jiných obviněných jen tehdy, nelze-li odloučit výpověď, která se jich týká, od výpovědi týkající se obviněného, k němuž je svědek v tomto poměru.

- (2) Svědek je oprávněn odepřít vypovídat, jestliže by výpovědí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě, svému příbuznému v pokolení přímém, svému sourozenci, osvojiteli, osvojenci, manželu, partneru nebo druhu anebo jiným osobám v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž újmu by právem pociťoval jako újmu vlastní.
- (3) Odepřít výpověď jako svědek nemůže však ten, kdo má stran trestného činu, jehož se svědecká výpověď týká, oznamovací povinnost podle trestního zákona.

V případě, že oběť vypovídá jako svědek, obvykle přináší ty nejcennější důkazní informace. Zpravidla je schopna si důležité okolnosti spáchání trestného činu zapamatovat a uchovat v paměti. Je běžné, že se k prožitému traumatu velmi často vrací, a tím si vzpomínky upevňuje, zároveň ale během útoku zažívá výrazné emoce a ty mohou ovlivnit správné zaznamenání událostí. U majetkových deliktů má oběť málokdy šanci spatřit tvář pachatele. Pokud jde o případy vloupání do obydlí nebo vozidla, s pachatelem se ani neseťká. Zde se tedy neuplatní její svědecká výpověď, nicméně může být prospěšná při rekonstrukci odcizených věcí, kde znovu poznává a identifikuje svůj majetek. Jiná je ovšem situace u násilných a sexuálně motivovaných trestných činů, kde je kontakt oběti a pachatele podmínkou. Negativním jevem je, že oběť často pod vlivem vyostřených emocí není schopna vnímat vše úplně přesně - odborníci uvádějí, že negativní pocity zpřesňují celkovou vzpomínku, avšak zhoršují zapamatování detailů činu.⁶⁶ Typickým příkladem mohou být situace, kdy pachatel při svém útoku použije zbraň. Oběť v takové chvíli nevidí nic jiného, než namířenou hlaveň, ostatní nevnímá. Vinou strachu, hysterie nebo šoku může také např. špatně odhadnout postavu pachatele nebo běh času (pachatel se zdál být mnohem větší a hrozivější, doba útoku se jí jevila o mnoho delší apod.).

Zásadně nejvýznamnějším důkazním prostředkem je výslech svědka. Jeho přínosy již byly popsány, nyní bych se ráda zaměřila na to, jak by měl správně vedený

⁶⁶ ČÍRTKOVÁ, L.: Forenzní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 355

výslech probíhat, především co se týče získání potřebných informací a zabránění sekundární viktimizaci oběti. Prvotní fází výslechu je jeho důkladná příprava, která má zabránit situacím jako je neznalost základních údajů o osobě svědka, o trestném činu, který se vyšetřuje a obecně nepřipravenost vyslychajícího.⁶⁷ I když by se to mohlo zdát samozřejmostí, bohužel se v praxi lze občas setkat s tím, že výslech je veden značně neodborně, s nezájmem a pouze s kusými informacemi o celém případě. Součástí přípravy je mimo jiného také určení výslechové místnosti, která by na oběť neměla působit nepřátelským či strohým dojmem, přidělení vyslychajícího (např. v případech sexuálních deliktů se doporučuje spíše vyslychající ženského pohlaví) a sestavení základních otázek pro svědka, které by měly být koncipovány tak, aby se výslechem zjistily veškeré potřebné informace. Běžnou praxí jsou opakované výslechy, které se mnohdy nedají vynechat, je ale možné snažit se jim vyhnout a nenechávat si záměrně otázky na některé skutečnosti až na později. Následující fází je již samotný výslech oběti jako svědka, který začíná zjištěním základních informací o totožnosti oběti, popř. jejího vztahu k pachateli. Následuje monolog svědka, což znamená souvislé vyprávění, které by nemělo být vyslychajícím přerušováno. Zde oběť vypovídá o tom, co předcházelo trestnému činu, jak k činu samotnému došlo a jaký byl jeho průběh, co po činu následovalo a vyjadřuje se také k dalším relevantním okolnostem (např. popis pachatele, místa činu, přítomnosti svědků apod.). Po monologu jsou svědkovi kladeny předem sestavené otázky, důležitá je ale také schopnost vyslychajícího vypořádat během monologu oběti rozpory a nejasnosti ve výpovědi a prostřednictvím správně mířených dotazů se na ně vyptat. Pro připomenutí jen uvádím běžně známý fakt – otázky kapciózní (klamavé) a sugestivní (návodné) jsou při výslechu zakázány.

Mezi přínosy výslechu oběti jako svědka bezpochyby patří skutečnost, že orgány činné v trestním řízení získají nenahraditelné důkazní informace, které mají velký význam pro další postupy ve vyšetřování a soudním řízení a taktéž pro celkový výsledek - usvědčení a potrestání pachatele. Svědecká výpověď může ovšem mít i svá negativa, spočívající zejména ve faktu, že oběť není při výslechu objektivní - trestného činu se účastnila ať již přímo nebo prostřednictvím utrpěné ztráty. To klade na vyšetřovatele vysoké nároky ve smyslu přísného prověřování takové výpovědi.

⁶⁷ PROTIVINSKÝ, M.: Taktika výslechu obviněného a svědka v přípravném řízení. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978, s. 31 – 34

Výpověď svědka (nejen poškozeného) musí být zkoumána stejně jako jakýkoliv jiný důkazní prostředek. Tím spíše ale u osoby oběti, která může zveličovat utrpenou škodu (např. u majetkových trestných činů, kde spoléhá na nízkou objasňenost případů a na získání vyššího odškodnění ze strany pojišťovny), zamlčovat své zavinění na celé věci anebo si jednoduše spáchaný delikt nepamatuje úplně jasně. Z touhy mít vše za sebou a pachatele potrestat si některá fakta domyslí a interpretuje je jako skutečně prožitá.

3.5.2. Konfrontace a rekognice

Oběť se v průběhu přípravného nebo soudního řízení může účastnit také některých zvláštních vyšetřovacích úkonů, zejména konfrontace a rekognice. Obě tyto kriminalistické metody mohou být pro oběť vysoce traumatizující, je proto nutné dbát na její psychickou pohodu a zabránit vzniku druhotné viktimizace, kterou může způsobit především nevhodné jednání pachatele. Oběť se s ním totiž setkává tváří v tvář a hrozí nebezpečí, že dojde k prohloubení její újmy.⁶⁸

Konfrontace je trestním právem považována za jeden ze zvláštních způsobů dokazování a je upravena v § 104a trestního řádu. Její podstata spočívá v tom, že oběť i pachatel jsou postaveni tváří v tvář, což má sloužit k vyjasnění rozporů vzniklých v jejich předchozích výpovědích. Podmínkou provedení konfrontace je skutečnost, že tyto rozpory se týkají závažných okolností činu a nelze je odstranit jiným způsobem. Je nutné celý průběh konfrontace předem připravit, a to velmi důkladně, neboť i sebemenší pochybení může vést k tomu, že celý úkon bude naprosto zbytečný. Ačkoliv konfrontace může být v mnoha směrech velice přínosná pro objasnění spáchaného deliktu, přináší s sebou i jistá rizika.⁶⁹ Oběť se může s pachatelem domluvit na tom, jak budou vypovídat (např. pomocí posunků), nebo může naopak vlivem strachu přestat spolupracovat. Pro oběť je důležité především ujištění, že jí pachatel v průběhu konfrontace nemůže nijak ublížit – napadnout ji slovně nebo fyzicky. Zajištění ochrany oběti je úkolem osob, které konfrontaci organizují a provádějí.

⁶⁸ KOUBOVÁ, E.: Význam oběti pro vyšetřování trestného činu a prevenci kriminality. In: K problematice obětí trestných činů. Praha: Bílý kruh bezpečí, 1995, s. 50 – 53

⁶⁹ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.: Kriminalistika. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 313 – 314

I při rekognici může dojít k setkání oběti s pachatelem, není to však podmínkou. Při rekognici oběť znovu poznává objekt, který již dříve svými smysly zaznamenala a určuje jeho totožnost. V trestním právu je rekognice upravena v § 104b trestního řádu. Objektem znovupoznání může být věc, zvíře nebo osoba. O věc jde např. u majetkové trestné činnosti, kdy poškozený určuje odcizené věci. U rekognice osob dochází právě ke zmíněnému střetu oběti a pachatele, pokud se tedy mezi předvedenými osobami nachází. U tohoto vyšetřovacího úkonu není totiž objekt ukázán oběti samostatně, nýbrž ve skupině s dalšími, podobnými objekty (s výjimkou identifikace mrtvoly, kdy se nepředvádí další objekty). Jedná-li se tedy o označení pachatele, musí být oběť poznán mezi několika dalšími osobami, jejichž vzhled je srovnatelný (např. stejná barva vlasů, výška, typ postavy apod.).

Z televizních seriálů známe situace, kdy oběť stojí před jednocestným zrcadlem, tedy tak, aby jasně viděla předvedené osoby, ale aby ony neviděly ji. Tato pomůcka slouží k tomu, aby se oběť cítila bezpečně a měla jistotu, že ji pachatel nesleduje. V České republice je ovšem praxe poněkud jiná – rekognice osob se obvykle provádí „naživo“ a oběť je s osobami, tj. i s pachatelem, v přímém kontaktu. Zákon sice umožňuje za splnění podmínek pro ochranu svědka (již zmíněný § 55 odst. 2 trestního řádu) i rekognici provedenou tak, aby oběť zůstala utajena, nicméně jedná se pouze o výjimečné případy a běžně se neaplikuje.⁷⁰ Osobně považuji tuto situaci za velmi neuspokojivou a nerespektující stav a rozpoložení oběti. Nedovedu si představit, že bych předstoupila před skupinu několika osob, z nichž jedna mi způsobila závažné psychické trauma, ukázala na ni prstem a označila ji za pachatele. Přestože jsou rekognici přítomni i další lidé (policisté, nezúčastněné osoby, obhájci), těžko mohou zabránit pachateli, aby v oběti vzbudil pocity strachu, hanby či viny. Na závěr je třeba říci, že rekognice je úkon neopakovatelný – pokud tedy není perfektně připravena a nezdaří se, nelze ji provést znovu. Výjimkou je pouze situace, kdy oběť již poprvé poznala totožnost objektu, nicméně ji nechtěla prokázat.⁷¹

⁷⁰ VANTUCH, P.: Obhajoba obviněného. 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 177

⁷¹ MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.: Kriminalistika. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 321

4. Způsoby pomoci obětem a jejich odškodnění

Jak již bylo řečeno výše, viktimologie se zabývá mnoha aspekty osoby oběti a jedním z nich je i způsob, jak jí pomoci vyrovnat se s prožitým traumatickým zážitkem. Viktimizace znamená bezesporu pro každého člověka nepříjemnou zátěž a neočekávaný zásah do života. Spolu s primární obětí trpí často také její rodina a blízcí. Úkolem viktimologie je mimo jiné také upozornit veřejnost na problémy obětí a upoutat její zájem, jakož i apelovat na státní a jiné orgány za účelem přijímání vhodných preventivních i praktických opatření. Existence povědomí širší veřejnosti o viktimizaci a jejich obětech, o možnostech a typech pomoci a také o intenzitě jejího uplatnění svědčí nepřímo o tom, jaký je v dané společnosti skutečný zájem o viktimologickou problematiku.

Pomoci obětem se zpočátku věnovaly především dobrovolné organizace či nadace, postupem času však stále větší roli v tomto směru přebíral stát, což je jen dobře. Dle mého názoru nejenže by se stát měl v těchto případech angažovat, ale je to přímo jeho povinností. Nejen z důvodu, že by se měl postarat o své občany, kteří se ocitli v tíživé životní situaci bez vlastní viny, ale také proto, že je k tomu zavázán mezinárodními smlouvami, které se zabývají problematikou pomoci obětem trestné činnosti.⁷² Bez ohledu na to, jak moc by se měl o odstranění škody postarat pachatel (především o finanční stránku věci), nelze se vždy spoléhat na to, že k tomu opravdu dojde. A v té chvíli přichází na řadu státní aparát, aby se pokusil kompenzovat oběti její ztrátu.

Každá z obětí má jiné, specifické potřeby. Některé se s viktimizací vyrovnají díky podpoře své rodiny, jiné ale potřebují odbornou, finanční či praktickou pomoc.⁷³ V této oblasti nelze nic paušalizovat ani zobecňovat. Nemůžeme předpokládat něčí reakci na trestný čin ani plánovat časový horizont, ve kterém se vyrovná se způsobenou

⁷² Např.: několik dokumentů přijatých na půdě Rady Evropy, Deklarace OSN č. 40/34 z r. 1985 (O základních principech spravedlnosti pro oběti trestného činu a oběti zneužití moci), Rámcové rozhodnutí EU o postavení obětí v trestním řízení aj.

⁷³ Viz. Příloha č. 4, Podíl obětí, kterým byla poskytnuta pomoc specializovanou organizací nebo které takovou pomoc považují za užitečnou, 1996
Zdroj: VÁLKOVÁ, J.: Jak je u nás bezpečně? Hlavní výsledky výzkumu obětí trestných činů v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 15

újmou. Samozřejmě byla provedena řada výzkumů, které mají specifikovat potřeby obětí, roztrdit je a doporučit jejich použití.⁷⁴ Jakkoliv nám mohou být v praxi výsledky těchto výzkumů prospěšné, nelze zapomínat na individuální prožívání a osobnost každé oběti, k čemuž je nutné vždy přihlédnout.

Forem pomoci obětem existuje v současné době naštěstí velké množství a stále se rozvíjejí. Obecné dělení péče o oběti na dva druhy, a to *specifickou* (zaměřenou na určitý typ obětí) a *všeobecnou* je velmi povšechné a v podstatě si pod ním nelze nic představit.

Konkrétnější třídění nám přináší např. Bouřa⁷⁵ a rozlišuje následující tři skupiny:

- **poradenská, sociální a terapeutická pomoc**
- **pomoc kompenzační škody státem**
- **pomoc uskutečňovaná trestně procesními prostředky**

Detailněji o jednotlivých typech pomoci obětem pojednám v následujících kapitolách.

Ráda bych zmínila výsledky viktimologických výzkumů, díky kterým bylo zjištěno, že primárním přáním oběti trestné činnosti není pomstít se pachateli, ale dosáhnout finanční a morální satisfakce, a to zejména neformální cestou.⁷⁶ Tento fakt byl pro veřejnost značně překvapující, podle mne však naprosto logický. Přestože oběť utrpí citelnou újmu, přestože jí je mnohdy ublíženo na celý život, ve většině případů zůstane po opadnutí prvotního šoku a vzteku především přání nabýt znovu ztracenou důstojnost, uzavřít tuto životní kapitolu a posunout se dál. Je jen málo těch, kdo se ve vyšetřování a soudním projednávání věci „vyžívají“ a těší se z potrestání pachatele. Také díky těmto zjištěním se začaly vyvíjet snahy o nalezení alternativních metod sloužících k uspokojení oběti, které daly nakonec vzniknout tzv. hnutí restorativní

⁷⁴ Např. MAGUIRE, M.: The Needs and Rights of Victims of Crimes. In: Tonry, M. (ed.) Crime and Justice: A Review of Research. 14. Chicago. III.: Chicago University Press, 1991, s. 363-433

⁷⁵ BOUŘA, V.: Vybraná témata z kriminologie. Ostrava: Universita Ostraviensis, 2007, s. 105

⁷⁶ KUČHTA J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 179

(obnovující) justice.⁷⁷ Díky němu proběhlo mnoho legislativních změn a bylo vytvořeno množství doporučení při poskytování pomoci obětem v praxi. Ani při nejlepší vůli však nelze uplatnit restorativní přístup ve všech případech trestné činnosti, neboť při těch nejzávažnějších zločinech nemůžeme po oběti požadovat, aby se aktivně zapojovala a snažila se s pachatelem „dohodnout“ (pokud se jedná např. o vraždu, oběť zde ani vystupovat nemůže), stejně tak jako nelze tímto alternativním způsobem řešit tzv. trestné činy bez obětí (např. trestné činy proti životnímu prostředí). Nelze také opomenout rizika, která může přinést tento způsob justice na úkor základních potřeb oběti.⁷⁸

4.1. Způsoby pomoci obětem a jejich odškodnění v platném právu

Působení státu na poli pomoci a odškodňování obětí trestné činnosti lze spatřovat v mnoha různých směrech, ať už jde o pomoc prostřednictvím legislativních změn ve prospěch oběti či v roli státních institucí zabývajících se např. sociální pomocí. K lepšímu popisu rozsáhlé státní pomoci uskutečňované na základě platného práva použijí již zmíněné Bouřovo třídění.⁷⁹

Poradenská, sociální a terapeutická pomoc

Vzhledem k tomu, že oběť se nachází bezprostředně po trestném činu ve velmi vypjaté situaci, je třeba vždy přihlídnout k jejímu zdravotnímu i psychickému stavu a tomu následně přizpůsobit i jednání s ní. V některých případech (zejména u násilných a sexuálních útoků) je zapotřebí dát přednost lékařskému ošetření oběti před zjišťováním informací a výsledkem. Zpravidla se od oběti požadují pouze nejdůležitější fakta o trestném činu a to z důvodu, aby policie mohla zahájit pátrání a měla alespoň obecnou představu pro vytyčení vyšetřovacích verzí.

⁷⁷ Hnutí restorativní justice je proces, ve kterém oběť, pachatel a/nebo jakýkoliv další jedinec nebo člen komunity dotčený zločinem aktivně participuje na společném řešení jeho důsledků. Hnutí restorativní justice je také známé pod jinými názvy jako reintegrative justice, community justice, positive justice apod.

Zdroj: KUCHTA J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 180

⁷⁸ Srov. BRAITHWAITE, J.: Restorative Justice. Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts. In: Tonry, M. (ed) Crime and Justice: A Review of Research. Chicago. III.: Chicago University Press, 1999

⁷⁹ BOUŘA, V.: Vybraná témata z kriminologie. Ostrava: Universita Ostraviensis, 2007, s. 105

Jak jsem již ve své práci několikrát uvedla, každá oběť reaguje jinak, byť na stejný druh trestného činu. Stejně tak má každá z nich i jiné akutní potřeby – materiální (zajištění dočasného ubytování či nezbytných finančních prostředků), fyzické (poskytnutí lékařské péče) či psychické (nutnost odborné pomoci psychologa či psychiatra). Tyto druhy pomoci samozřejmě zajišťuje státní aparát, otázkou ovšem zůstává, v jaké míře a zda je toto zajištění dostatečné. Můj pohled na věc je vcelku jasný – stát se sice snaží a do jisté míry se mu i daří tuto oblast pokrýt, nicméně tak jako téměř ve všech odvětvích státního zájmu i zde narážíme na nedostatek financí, řádně proškolených pracovníků, zdlouhavé jednání a celkově tedy na poměrně velkou neefektivitu. Naštěstí je státní pomoc doplněna o činnost řady nestátních institucí (viz. kapitola Činnost nestátních organizací pro pomoc obětem trestných činů), které vyvažují její nedostatečnost. Ideálním řešením by bezesporu bylo množství fundovaných organizací, zaměřených na oběti trestné činnosti, které by pokrývaly všechny druhy a způsoby pomoci a byly financovány (alespoň zčásti) státem. Vznikl by tak prostor pro uplatnění odborníků, kteří by se věnovali právě jen obětem, měli by tedy dostatek času a vyřešil by se i problém se zdlouhavostí a finanční stránkou věci.

V současné době neexistuje zařízení poskytující psychologickou péči pouze obětem trestné činnosti, přestože by to bylo jistě více než vhodné. Obětem tedy nezbyvá než docházet do ordinací „běžných“ psychologů a v případě, že je zapotřebí dlouhodobější léčba či hospitalizace, bývají tito lidé umístěni do léčeben spolu s jinými nemocnými, např. narkomany, což není ideální řešení.⁸⁰

Český právní řád upravuje v mnoha směrech také sociální pomoc obětem trestné činnosti. Neexistuje zákon zaměřený přímo na oběti, nicméně i obecně koncipované právní normy se mohou v těchto případech uplatnit. Jedná se především o následující právní předpisy:

- zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách
- zákon č.110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu
- zákon č.111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

⁸⁰ ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P.: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů – příručka pro pomáhající profese. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2007, s. 141

Listina základních práv a svobod v čl. 30 zaručuje každému právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří, při nezpůsobilosti k práci a při ztrátě živitele. Jedná se tedy o jedno z ústavních práv, které můžeme aplikovat i na oběti trestné činnosti. Uvedené zákony toto právo dále rozvíjejí, přičemž nejvýznamnějším z nich je pro naši problematiku zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách, který v § 2 odst. 1 uvádí, že každá osoba má nárok na bezplatné poskytnutí základního sociálního poradenství o možnostech řešení nepříznivé sociální situace nebo jejího předcházení. V praxi to znamená povinnost pro příslušné orgány, které s obětí jednají, aby jí poskytly potřebné kontakty, terapeutickou či psychologickou pomoc a také jí pomohly při uplatňování jejích práv.

Psychologickou a sociální pomoc doplňuje neméně důležitá pomoc právní, neboť oběti jsou ve většině případů občané, kteří se v právní vědě příliš neorientují a neznají tudíž všechna svá práva a možnosti, jak postupovat v nastalém trestním řízení. Právní pomoc nemusí nutně souviset pouze s obhájci obětí, týká se také soudců, státních zástupců a policie. Právě policie by měla poučit oběť o jejich právech a povinnostech na předním místě, neboť je zpravidla první, kdo se s obětí setkává a začíná celou situaci řešit.

Bylo zjištěno, že oběti, které svá práva znají a rozumějí jim, dokážou častěji uplatnit své zájmy a mnohdy uspět tam, kde by to jinak nebylo možné. I z toho důvodu je nutné všechny osoby poučit a poskytnout jim právní poradenství, neboť se snadno může stát, že se pomoci (např. finančního odškodnění) dostane informovanějším obětem, na rozdíl od těch, které to více potřebují, ale bohužel nevědí, jak toho dosáhnout.⁸¹

Pomoc kompenzací škody státem

Finanční kompenzace újmy způsobené oběti je jednou z nejčastějších forem pomoci obětem. Je nasnadě, že v první řadě by se měl finančního odškodnění ujmout pachatel, v důsledku jehož jednání škoda vznikla. Povolat pachatele k této povinnosti ale není vždy možné. Mnohdy je pachatel neznámý nebo je jednoduše nesolventní a

⁸¹ MAGUIRE, M.: The Needs and Rights of Victims of Crimes. In: Tonry, M. (ed.) Crime and Justice: A Review of Research. 14. Chicago. III.: Chicago University Press, 1991, s. 363-433

vymáhání odškodnění by u něj tedy nemělo žádný smysl. V dřívějších dobách se této roli ujímala rodina či blízcí oběti, kteří se postarali o to, aby bylo „spravedlnosti učiněno zadost“, tedy o to, aby byla oběti nahrazena škoda a popř. jí bylo poskytnuto také morální zadostiučinění. V současnosti by takový postup již samozřejmě nebyl možný (a často by nebyl ani zákonný), bylo tedy nutné jej nahradit a roli garanta převzal namísto rodiny nebo pachatele stát. Je ovšem nutné si uvědomit, že stát nevstupuje do práv oběti vůči pachateli z hlediska náhrady poskytnutého finančního plnění, neboť vzniklé situace by byly více než problematické.⁸² Znamená to tedy, že státu po poskytnutí peněžité pomoci oběti nevzniká regresivní nárok požadovat částku na pachateli. Čeští zákonodárci zvolili druhou z možných cest, kterou taktéž umožňuje Evropská úmluva o odškodňování obětí násilných trestných činů – uspěje-li totiž oběť vůči pachateli v adhezním či občanskoprávním řízení, musí státu nahrazenou částku vrátit. O tomto aspektu kompenzace škody státem pojednám blíže v následujících odstavcích.

Nutnost přijmout odpovědnost za odškodnění oběti, pokud ji nelze požadovat po pachateli, se v 60. letech 20. století stávala zřejmou postupně ve všech vyspělých státech světa. Tato skutečnost vedla k tomu, že začaly být přijímány zákony zabývající se kompenzací oběti trestné činnosti. Poskytnutí finanční pomoci je zpravidla vázáno na splnění mnoha podmínek (např. spolupráce oběti při vyšetřování trestného činu nebo včasné podané trestní oznámení), avšak trendem je v současné době spíše jejich zmírňování, zvyšování kompenzační částky a celkově směřování k velkorysosti vůči osobě oběti. Prvním státem, který uzákonil program kompenzace škody státem, byl Nový Zéland, který tak učinil v roce 1964, následovaly USA, Austrálie a Kanada v letech 1966 a 1967. Pravděpodobně nejtolerantnější zákon má v tomto směru Francie, neboť poskytuje finanční odškodnění i u majetkových trestných činů (nikoli tedy jen u trestných činů proti životu a zdraví, jak je to běžné v jiných zemích) a dokonce při poskytování pomoci nehledí ani na majetkové poměry oběti, což je nevídané.⁸³

⁸² KRÁL, V.: Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1998, s. 9

⁸³ ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. Díl I. 3. vydání. Praha: PA ČR 2004, s. 82

V České republice byl za tímto účelem v roce 1997 přijat zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti (nadále pod zkratkou ZoPP), který nabyl účinnosti dne 1. 1. 1998. Tento zákon plně naplňuje ustanovení Evropské úmluvy o odškodňování obětí násilných trestných činů, koresponduje s nimi v otázce definice oběti (dokonce je v tomto ohledu ještě širší, neboť odškodňuje i oběti trestných činů spáchaných z nedbalosti a nikoli jen oběti úmyslné trestné činnosti) a využil i možnosti stanovení případů a situací, kdy nebude finanční pomoc poskytnuta (srov. § 6 ZoPP). Zjednodušeně by se dalo říci, že ZoPP upravuje peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, zároveň zakotvuje způsoby a limity jejího poskytování a zásadním způsobem se neodlišuje od právních úprav téže věci v jiných zemích.⁸⁴

Hlavní smysl ZoPP byl již nastíněn, přesto bych ráda uvedla část důvodové zprávy, která objasňuje, proč bylo v českém právním řádu tohoto zákona zapotřebí, když uvádí, že jeho účelem je „zakotvení podmínek, za nichž stát poskytne finanční pomoc na částečné odškodnění těch, kterým v důsledku trestného činu byla způsobena vážnější újma na zdraví a kteří objektivně nemají možnost v přijatelné lhůtě dosáhnout náhrady škody na pachateli.“⁸⁵

Žádost o poskytnutí peněžité pomoci může podat jen osoba, které byla trestným činem způsobená závažná újma na zdraví. Vyloučení jsou tedy jedinci, kteří sice utrpěli újmu, nikoli však natolik intenzivní, aby byla kompenzována prostřednictvím tohoto zákona. Dalším důležitým předpokladem úspěšného vyřízení žádosti je také skutečnost, že se oběť nemůže domoci náhrady škody na pachateli, popř. jiným způsobem. Jde tedy o princip subsidiarity, neboť stát přizná oběti peněžité odškodnění pouze tehdy, pokud by se jej oběť jiným způsobem nedočkala. Žádost se podává Ministerstvu spravedlnosti, a to v prekluzivní lhůtě jednoho roku od okamžiku, kdy se oběť dozvěděla o škodě způsobené trestným činem. Před novelizací § 9 ZoPP, která byla provedena zákonem č. 265/2001 Sb., byla lhůta k podání stanovena na jeden rok ode dne spáchání trestného činu. Toto ustanovení bylo velmi často kritizováno, neboť díky prekluzivnímu

⁸⁴ Srov. např. NOVOTNÝ O., ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. 2. Vydání, Praha: ASPI, 2004, s. 163 – 164

⁸⁵ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, tisk 143 Poslanecké sněmovny, 2. volební období 1996 – 1998. Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/tisky/t014300a.htm>

charakteru lhůty v podstatě znemožňovalo některým obětem uplatnit svá práva. Újma na zdraví se totiž může projevit i po více než jednom roce a v takovém případě by dotyčný měl jednoduše smůlu, neboť jeho právo na podání žádosti by již zaniklo.

Ke kladnému vyřízení požadavku na finanční pomoc dle ZoPP je zapotřebí také splnění několika zákonných podmínek. Mezi ně patří především spolupráce oběti s orgány činnými v trestním řízení na vyšetření a projednání případu. Je jistě spravedlivé toto chování od oběti požadovat, neboť je to právě stát, který jí následně bude peněžitou kompenzací poskytovat. Dalším důležitým faktorem je také sociální situace oběti, která může zapříčinit snížení částky finanční pomoci nebo dokonce nevyhovění žádosti. Důraz se klade také na otázku případného spoluzavinění oběti, které může mít stejné následky.

Pro odškodnění oběti je dále nezbytná existence odsuzujícího rozsudku, popř. rozsudku, který zprošťuje pachatele obžaloby z důvodu nepřičetnosti. Pro oběti to ovšem není natolik svazující podmínka, jak by se mohlo zdát. Zákon totiž v § 5 umožňuje přiznání odškodnění i v případech, že rozsudek dosud nenabyl právní moci nebo tehdy, když trestní stíhání není možné např. z důvodu zákonné překážky nebo proto, že pachatel není znám, ovšem za předpokladu, že vyšetřování orgánů činných v trestním řízení bez důvodných pochybností prokázalo, že trestný čin byl spáchán. ZoPP je nejen v tomto směru velice vstřícný k osobám obětí.

Pokud oběť podá Ministerstvu spravedlnosti žádost o odškodnění dle ZoPP, znamená to, že se domáhá jednorázové finanční sumy, která jí má sloužit k překonání špatné životní situace nastalé v nejbližší době po její viktimizaci. I proto, že se jedná pouze o dočasnou pomoc, nikoliv o vynahrazení celkové způsobené újmy, má tato kompenzace své limity. ZoPP tedy nestanovuje státu povinnost nahradit oběti škodu v plném rozsahu, ale naopak jí pouze pomoci v nejhorším období.

I v této části zákona proběhla významná novelizace, konkrétně zákonem č. 204/2006 Sb., která zvýšila maximální hranici peněžitého plnění, jíž je možné dosáhnout. Původní částka 60 000 Kč byla opravdu velmi nízká a docházelo tak k situacím, kdy oběti závažnějších trestných činů byly odškodněny pouze z části,

zatímco oběti méně závažné trestné činnosti byly zcela uspokojeny. Tento stav kritizoval např. Jelínek a jako vhodné řešení navrhoval, aby výše státem poskytnuté pomoci byla čistě procentuálním vyjádřením skutečně způsobené škody.⁸⁶ Nyní se dle § 7 ZoPP odškodňují oběti buď systémem paušálních částek, které stanovuje přímo zákon, nebo ve výši prokázané ztráty na výdělku a prokázaných nákladů na léčení. Po odečtení všech částek, které oběť z titulu náhrady škody již obdržela, činí maximální výše odškodnění 150 000 Kč, popř. 450 000 Kč pro odškodnění pozůstalých.

Pokud je oběti odškodnění přiznáno, má stát povinnost jí peněžitou pomoc poskytnout do tří měsíců. V případě, že se tak nestane, může se oběť obrátit na soud. Po úspěšném vyplacení částky plyne lhůta pěti let, ve které má stát možnost žádat od oběti vrácení poskytnuté peněžité pomoci v případě, že oběť v té době obdržela finanční plnění z náhrady škody. Vždy je však možné požadovat vrácení pouze sumy, která odpovídá výši obdržené náhrady škody. Naopak samozřejmě nelze po oběti vymáhat více, než kolik jí bylo dle ZoPP vyplaceno.

Celá oblast odškodňování obětí trestné činnosti je financována především ze státního rozpočtu, kde nemalou roli hrají příjmy z částek placených pachateli trestných činů na obecně prospěšné účely v rámci institutu narovnání (jeden z typů odklonů dle § 309 a násl. trestního řádu).⁸⁷

Pomoc uskutečňovaná trestně procesními prostředky

Ustanovení, která usilují o posílení či rozšíření práv obětí trestné činnosti, nalezneme i v základních pramenech trestního práva, jimiž jsou trestní zákoník a trestní řád. Snaha ulehčit poškozenému jeho postavení v trestním řízení se promítá do mnohých institutů trestního práva hmotného i procesního. I poměrně nový zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže již zohledňuje pozici poškozeného a do svých základních zásad promítá i prvky tzv. restorativní justice.

⁸⁶ JELÍNEK, J.: Peněžítá pomoc obětem trestné činnosti. Bulletin advokacie. Č. 3, 1998, s. 27

⁸⁷ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, tisk 143 Poslanecké sněmovny, 2. volební období 1996 – 1998. Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/tisky/t014300a.htm>

Nejdůležitější trestně procesní instituty související s ochranou oběti:

- nutnost souhlasu poškozeného k zahájení trestního stíhání u vybraných druhů trestných činů (§ 163 trestního řádu)
- možnost podání stížnosti proti usnesení, kterým bylo zastaveno trestní stíhání nebo byla věc odložena (§ 172 odst. 3 a § 159a odst. 7 trestního řádu)
- existence institutu odklonu, kterým je např. narovnání (§ 309 a násl. trestního řádu) nebo podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 a § 308 trestního řádu), jehož součástí je mj. nahrazení škody pachatelem
- institut odepření svědecké výpovědi v případě osoby blízké pachateli (§ 100 trestního řádu)
- možnost podání trestního oznámení (§ 59 a § 158 odst. 1 trestního řádu)
- zákaz poskytnutí určitých informací z trestního řízení médiím (§ 8a trestního řádu)
- utajení identity ohroženého svědka (§ 55 odst. 2 a § 209 trestního řádu)
- vyloučení veřejnosti z hlavního líčení např. z důvodu ohrožení mravnosti či bezpečnosti svědka (§ 200 trestního řádu)
- možnost žádat informace o pobytu obviněného, popř. odsouzeného na svobodě v případě, že poškozenému hrozí nebezpečí (§ 44a trestního řádu)
- uplatnění nároku na náhradu škody přímo v trestním řízení, prostřednictvím tzv. adhezního řízení (§ 43 odst. 3 trestního řádu)

Všechny výše uvedené instituty trestního práva procesního slouží k lepší ochraně poškozeného (resp. oběti). Zohledňují jeho práva, respektují jeho soukromí a snaží se zajistit jeho bezpečnost, jakož i pomoci mu dosáhnout adekvátní náhrady škody. Tímto aspektem se zabývá především zmíněné adhezní řízení, které je součástí trestního řízení a projednává se v něm právě náhrada škody poškozenému. Jak již bylo řečeno, odčinění škody by se měl ujmout pachatel trestného činu, který tak ale velmi často neučiní dobrovolně. V takové chvíli musí existovat způsob, jak náhradu způsobené škody právně vynutit. Je možné vydat se cestou občanskoprávní, která však představuje pro oběť značné znevýhodnění, neboť je velmi zdoluhavá a výsledek je více než nejistý. Také finančně je dosti zatěžující, oběť musí zaplatit soudní poplatky, náklady na zastoupení advokátem apod. Bohužel v praxi oběť mnohdy skončí právě před občanským soudem, například proto, že pachatel je neznámý.

Další možností je tedy adhezní řízení, kdy se o náhradě škody rozhoduje přímo v trestním procesu. Zde je ovšem nutné, aby poškozený soudu navrhl uložit obžalovanému náhradu škodu v odsuzujícím rozsudku. Tento návrh je třeba učinit nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování.⁸⁸ V případě, že existuje důvodná obava, že uspokojení nároku by bylo zmařeno nebo ztěžováno, je možné zajistit nárok poškozeného na majetku pachatele.

Pozice poškozeného byla výrazně zlepšena novelizací § 228 trestního řádu, která byla provedena zákonem č. 181/2011 Sb. Díky ní je v současné době možné odškodňovat kromě majetkové újmy také újmu nemajetkovou.

Ve svém rozhodnutí může soud poškozenému nárok zcela nebo zčásti přiznat, přičemž je vždy vázán návrhem poškozeného a nemůže mu tedy přisoudit více, než sám žádal. Další možností je, že soud poškozeného s nárokem odkáže na jiné řízení, nejčastěji občanskoprávní. Přímo ukázkový je případ, který uvedl JUDr. Alois Deutsch na konferenci nazvané „K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice“ konané dne 22. října 1998:⁸⁹

Na nezletilé žákyni druhé třídy byl spáchán trestný čin pokusu o vraždu a trestný čin pohlavního zneužití. K vážné hmatatelné fyzické újmě nedošlo, nicméně k psychické bezpochyby ano, bohužel tato je velmi těžko měřitelná a může se projevit až po několika letech. Přestože obžalovaný prohlásil, že s navrhovanou vyčíslenou morální škodou souhlasí, soud jej s otázkou náhrady škody odkázal na civilní řízení.

JUDr. Deutsch je toho názoru, že může-li soudce v civilním procesu dospět k jednoznačné částce náhrady škody v daleko banálnějších případech, jako je např. urážka, není dostatečně jasné, proč by nemohl trestní soud, který měl k dispozici i zprávu dětského psychiatra, náhradu škody přiznat. Na místě je otázka, jak bude probíhat řízení před civilním soudem. Bude nezletilá dívka znovu předvolána a bude muset opět popisovat okolnosti spáchání trestného činu? Bude nutné vypracovat nové

⁸⁸ SOVÁK, Z.: Postavení poškozeného v trestním řízení z pohledu současné a připravované právní úpravy. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 57

⁸⁹ DEUTSCH, A.: Postavení poškozených v trestním řízení. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 56

znalecké posudky? V takovém případě by dívka bezpochyby hrozilo riziko sekundární viktimizace a s největší pravděpodobností by došlo i ke zhoršení jejího psychického stavu. JUDr. Deutsch soudí, že za této situace by raději žádnou žalobu nepodával a spíše by rezignoval. S tím nezbyvá než souhlasit. Pokud by však civilní řízení takto neprobíhalo a dívka by se již nemusela znovu zaobírat tím, co se stalo – je tedy vůbec nutné samotné civilní řízení? Na tomto případě se jasně ukazuje, o co jednodušší by pro oběť bylo, kdyby o náhradě škody rozhodl rovnou trestní soud namísto toho, aby bez jakéhokoliv ohledu na oběť přesouval rozhodování na civilní proces.

Praxe nám ukazuje, že stejně jako občanskoprávní řízení je také adhezní řízení značně neefektivní. Paradoxní je, že tomu tak bývá zčásti kvůli množství rozličných oprávnění poškozeného. Pokud se totiž poškozený až příliš aktivně zapojuje do trestního procesu, způsobuje jeho rozvleklost a komplikuje jeho vedení. Soudci potom raději odkazují celou věc k jinému řízení a poškozený může začínat celý proces od začátku. O tom, že ho to značně poznamená i ve smyslu sekundární viktimizace, není nutné opětovně hovořit.⁹⁰

4.2. Způsoby pomoci obětem a jejich odškodnění v připravovaném zákoně o obětech trestných činů⁹¹

Ministr spravedlnosti Jiří Pospíšil představil v červenci 2011 nový návrh zákona o obětech trestných činů. Reaguje tak především na výše popsané skutečnosti, jako je neefektivnost a častá zdlouhavost občanskoprávního řízení v případech odškodňování obětí, hrozba sekundární viktimizace a obecně nepříliš silná pozice oběti před soudem.

⁹⁰ ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. Eurolex Bohemia, 2001, s. 151 - 152

⁹¹ Důvodová zpráva k projednávanému zákonu o obětech trestných činů
Návrh zákona o obětech trestných činů a o změně některých zákonů
Dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=617&CT1=0>
Sněmovní tisk 617
Dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=6&t=617>

Z připravovaného zákona o obětech trestných činů:

§ 1 Předmět úpravy

Tento zákon zapracovává příslušné předpisy Evropské unie a upravuje

- a) práva obětí trestných činů,
- b) poskytování peněžité pomoci obětem trestných činů státem a
- c) vztahy mezi státem a subjekty, které poskytují služby obětem trestných činů.

Velkou výhodou je skutečnost, že nejde o pouhé novelizování několika dílčích zákonů (např. trestního zákoníku nebo zákona o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti), ale o nový komplexně sestavený zákon o obětech trestných činů, což by mělo usnadnit přístup k právu především samotným obětem, které budou moci hledat pomoc pouze v jediném právním předpisu. Dalším významným přínosem je zavedení institutu důvěrníka. Dle ministra Pospíšila jde o „osobu, která neposkytuje právní služby, ale je oběti nějak blízka – partner, manžel, dítě či jiný příbuzný. Tato osoba všude v zahraničí je a poskytuje oběti morální pomoc. My chceme, aby i české oběti trestných činů měly důvěrníka. Může to působit jako drobná věc, ale může mít velký dopad z hlediska ochrany obětí.“⁹² To je jistě v oblasti pomoci obětem velký pokrok, stejně jako skutečnost, že dle návrhu zákona o obětech se finanční odškodnění bude nově vztahovat také na sexuální delikty (např. znásilnění) a nikoliv jen na trestné činy související s ublížením na zdraví nebo smrtí, jak tomu bylo doposud.

Nový zákon se dále zaměřuje na posilování pozice a práv oběti v trestním řízení. Dochází k významnému rozšíření okruhu práv, kterými může oběť disponovat a také k poskytnutí nových forem pomoci, o které může oběť žádat. Jedná se např. o právo na bezplatnou právní pomoc, právo na informace nebo na respektování osoby oběti a její důstojnosti a z pohledu viktimologie jedno z nejdůležitějších práv – právo na ochranu před druhotnou újmou. Poslední jmenované v sobě zahrnuje několik dílčích oprávnění oběti a zároveň povinností směřovaných na orgány činné v trestním řízení. Jedná se mj. o zabránění kontaktu oběti s osobou, kterou označila za pachatele, s osobou podezřelou

⁹² www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/919437
Navštíveno 20. 3. 2012.

nebo s osobou, proti níž se trestní řízení vede, dále o poskytnutí informací k podání vysvětlení či výslechu oběti nebo prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život. Stručně se tedy dá říci, že pozice oběti bude mnohem pevnější. Osoba oběti se bude moci sama vyjádřit v průběhu trestního řízení a popsat svůj psychický stav. Přínosem je také nová definice pojmu oběti, jakož i institut zvláště zranitelné oběti (§ 2 odst. 2 a odst. 4 projednávaného zákona o obětech trestné činnosti).

Je třeba zmínit také výrazný posun ohledně kompenzační částky prisuzované obětem trestné činnosti. Nová úprava by měla značně zvednout výši přidělovaného odškodnění. Samozřejmě se v řadách zákonodárců objevily také kritické hlasy apelující na fakt, že nemajetková újma způsobená oběti je velice těžko vyčíslitelná a soudci trestních soudů budou stejně jako dosud odkazovat oběti na občanskoprávní řízení. Ministr Pospíšil nicméně předešel logické vysvětlení: *„Záleží na míře stabilní judikatury, která určí výši odškodného. Vždy o tom rozhoduje soud a cílem novely bylo, aby se samotné soudní řízení výrazně zkrátilo a oběť trestného činu dostala odškodnění dříve. Kvalitní trestní soudce, pokud má důkazy k odškodnění oběti, si bude moci podle nové právní úpravy najít judikáty, jak se v obdobných případech odškodňuje, a nebude muset odkazovat na civilní soud.“*⁹³

Na návrhu připravovaného zákona se podíleli mimo samotných zákonodárců také soudci, státní zástupci a představitelé neziskových organizací zabývajících se pomocí obětem jako je např. Bílý kruh bezpečí nebo Liga lidských práv. V tomto novém právním předpise by měla být zvýrazněna úloha dobrovolných nestátních institucí (např. právo na poskytnutí odborné pomoci jak v běžné, tak i v bezplatné formě).

Zákon o obětech trestných činů byl dne 26. 1. 2012 schválen Legislativní radou vlády, poté jej několik týdnů projednávala vláda. V současné době (tj. ke dni dokončení mé práce 18. 4. 2012) je zákon uprostřed legislativního procesu, konkrétně je projednáván v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky v prvním čtení.

⁹³ www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/919437
Navštíveno 20. 3. 2012.

4.3. Činnost nestátních organizací pro pomoc obětem trestných činů

K zajištění komplexní a kvalitní péče obětem trestné činnosti nepostačuje pouze činnost státu a státních orgánů. Již desítky let existují organizace se širokou základnou dobrovolníků, charitativní či církevní asociace, které se specializují na pomoc obětem a fungují jako nenahraditelný doplněk státního systému. Může se jednat buď o pomoc zaměřenou na konkrétní osoby, tedy jednotlivce, kteří utrpěli újmu a potřebují osobní a individuálně zacílenou podporu, nebo naopak na potencionální oběti, a to prostřednictvím preventivních programů či osvětové činnosti (např. letákové kampaně nebo odborně zaměřené přednášky pro veřejnost).

Osoby, které v těchto případech přicházejí s oběťmi do styku, by měly být vždy odborně proškoleny a měly by vědět, jak s takovou obětí jednat. Oběti jsou totiž mnohdy ve velmi špatném fyzickém, psychickém či emocionálním stavu a potřebují zvláštní zacházení. Připravenost pracovníků organizací pro pomoc obětem je více než nutností, na ní závisí, zda se situace oběti skutečně zlepší a poskytnutá pomoc bude efektivní. Samozřejmostí je pomoc specifikovaná pro oběti jednotlivých druhů trestných činů, např. pro oběti znásilnění.

Výhody nestátních institucí spočívají především v tom, že jsou schopny uspokojit i takové potřeby obětí, které nedokáže zajistit stát.⁹⁴ Ať už se jedná o vyslechnutí oběti, poskytnutí přístřeší, doprovod k soudnímu jednání nebo právní pomoc. Tyto organizace obvykle reagují flexibilněji a jejich přístup je méně formální a pro oběť přístupnější, navíc mají také více času a prostoru se obětem věnovat. Jsou aktivní i v oblasti legislativy, spolupracují se zákonodárci při vytváření nových zákonů, které by měly ulehčit postavení oběti.

V České republice se začaly občanské iniciativy pro pomoc obětem koncipovat v 90. letech 20. století, tedy poměrně pozdě ve srovnání se západoevropskými státy.⁹⁵

⁹⁴ HOLUBOVÁ, B.: Obete kriminality a úloha mimovládnych organizácií. In: Záhora, J., Kert, R. (sest.). Obete kriminality: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 25. novembra 2010 na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave. Bratislava: Eurokódex, 2010, s. 315-316

⁹⁵ KUČHTA J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 176

Zřejmě nejznámější a nejrozvinutější je dobrovolná organizace Victim Support, která vznikla v roce 1974 v Bristolu ve Velké Británii. Jde o vůbec první založenou instituci tohoto typu a dá se říci, že je též největší. V současné době pro Victim Support pracuje více než 17000 dobrovolníků. Původně se zaměřovala pouze na oběti majetkové kriminality, postupem času ale rozšířila svůj zájem i na oběti závažnějších trestných činů, především násilných a sexuálních.⁹⁶ Co se týče forem pomoci, pracuje jako každá jiná organizace podobně zaměřená – poskytuje finanční pomoc, právní poradenství, psychickou podporu a veškeré informace, které oběť aktuálně potřebuje. Victim Support velmi úzce spolupracuje s místní policií, a to prostřednictvím svých poboček rozmístěných po celé zemi. Policie jí předává veškeré potřebné informace o obětech trestné činnosti, s výjimkou obětí závažných násilných trestných činů, kde je nutný předchozí souhlas oběti k jejich poskytnutí.⁹⁷ O tom, že tento systém funguje, není pochyb – např. v roce 1998 kontaktovalo tuto instituci mezi 30 – 45 % obětí všech trestných činů, které policie zaregistrovala. Nicméně i zde se objevuje oprávněná kritika. Vzhledem k tomu, že hnutí pracuje na základě informací pouze od místní policie, zůstává nepovšimnuta latentní kriminalita a její oběti.⁹⁸

Victim Support mimo jiné provozuje také krizovou telefonní linku a poradny pro svědky u soudu, které jsou umístěny přímo v soudních budovách.

V mnoha zemích (např. Německo, Švýcarsko) byla na podporu obětí založena organizace Bílý kruh, která funguje od roku 1991 pod názvem Bílý kruh bezpečí i v České republice. Jedná se o nejvýznamnější české občanské sdružení v tomto směru. Na rozdíl od britského hnutí Victim Support, které je založeno především na práci školených dobrovolníků, dává Bílý kruh bezpečí (dále pod zkratkou BKB) přednost odborníkům. Sdružuje lidi mnoha profesí, jako jsou právníci, psychologové, lékaři nebo policisté, kteří zde pomáhají obětem trestné činnosti všemi formami pomoci.

⁹⁶ KUČHTA J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 176

⁹⁷ www.victimsupport.com
Navštíveno dne 1. 4. 2012.

⁹⁸ VITOUŠOVÁ, P.: Podpora obětí z pohledu nestátní organizace. In: Kulišková, K. (sest.). K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice: Sborník příspěvků z konference. Praha: Bílý kruh bezpečí. ISKP, 1999, s. 43 – 44

Spolupráce s policií zde však není ani zdaleka rozvinuta natolik jako u Victim Support, naopak pouhých 54 % klientů BKB oznámilo svou viktimizaci policii.⁹⁹ V srpnu roku 2010 byla mezi BKB a Policií ČR uzavřena dohoda o společném postupu při poskytování pomoci obětem zvláště závažných trestných činů. Na jejím základě policejní psycholog po zajištění primární pomoci oběti následně předá informace nutné pro kontaktování pracovníků BKB.¹⁰⁰

BKB je v současnosti provozován v devíti pobočkách téměř ve všech velkých městech České republiky. Za samozřejmost se považují zásady jako nestrannost, bezplatnost a nezávislost. Zaměřuje se nejen na pomoc obětem a poradenství, ale také na osvětu veřejnosti, publikační činnost a významně se podílí na legislativní tvorbě. Za velký úspěch se dá považovat např. přijetí zákona č. 135/2006 Sb., na ochranu před domácím násilím. BKB také provozuje nepřetržitou krizovou telefonní linku zaměřenou na pomoc obětem a svědkům trestných činů a zaštiťuje také tísňovou linku DONA, která se specializuje na oběti domácího násilí.¹⁰¹

V roce 1989 bylo ve švédském Stockholmu založeno tzv. Evropské fórum služeb obětem, které sdružuje národní organizace pro pomoc obětem a které také vydalo Prohlášení o právech obětí v průběhu trestního řízení. BKB je členem tohoto fóra od roku 1996.

Kromě Bílého kruhu bezpečí, který je bezpochyby nejkomplexnější institucí tohoto druhu u nás, existuje i značné množství poraden pro rodinu a partnerské vztahy, které mimo jiné poskytují také pomoc obětem trestné činnosti. Dále v České republice funguje dostatek tzv. linek důvěry, mezi nimi již zmiňovaná linka DONA, zaměřená na oběti domácího násilí. Existují i linky zaměřené na seniory, zneužívané či týrané děti

⁹⁹ VITOUŠOVÁ, P.: Podpora obětí z pohledu nestátní organizace. In: Kulišková, K. (sest.). K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice: Sborník příspěvků z konference. Praha: Bílý kruh bezpečí. ISKP, 1999, s. 44

¹⁰⁰ www.policie.cz
Navštíveno dne 2. 4. 2012.

¹⁰¹ www.bkb.cz
Navštíveno dne 2. 4. 2012.

nebo na děti, které utekly z domova. Většina z nich je akreditována Českou asociací pracovníků linek důvěry.¹⁰²

V neposlední řadě je přínosem i vybudování několika desítek azylových domů, kterých v praxi využívají nejčastěji ženy (mnohdy i s dětmi), které se staly obětí domácího násilí.

U nás i v zahraničí je samozřejmé působení také nestátních institucí, které se zaměřují na určitý typ obětí, ve Velké Británii se jedná např. o „Women’s Refuge Movement“, který pomáhá obětem domácího násilí, v České republice pak např. „Fond ohrožených dětí“, který se stará o zneužívané či týrané děti a také pro ně (a popř. i jejich matky) provozuje azylové domy.¹⁰³

4.4. Poskytování pomoci obětem trestných činů prostřednictvím Probační a mediační služby

Význam a přínos tzv. hnutí restorativní justice byl již v mé práci zmíněn, v souvislosti s Probační a mediační službou jej však nelze přehlédnout. Restorativně orientované experimenty, které probíhaly v České republice již od počátku 90. let, byly završeny právě přijetím zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

Probační a mediační služba vznikla ke dni 1. 1. 2001 jako státní organizace spadající pod Ministerstvo spravedlnosti a mající působnost pro celou Českou republiku. Sdružuje odborníky, mezi nimiž jsou např. psychologové či právníci.

Mezi její hlavní úkoly patří především poskytování fundované pomoci k naplňování trestní spravedlnosti, a to zejména pro uplatnění institutu narovnání (§ 309 a násl. trestního řádu), podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 307 a § 308 trestního řádu), podmíněného upuštění od potrestání s dohledem (§ 26 trestního zákoníku) a dalších alternativních trestů. Zvláštní přístup je vyžadován u pachatelů z řad dětí a mladistvých, kde dochází ke spolupráci Probační a mediační služby s orgány činnými

¹⁰² www.capld.cz
Navštíveno dne 4. 4. 2012.

¹⁰³ www.wrrc.org.au/, www.fod.cz/
Navštíveno dne 4. 4. 2012.

v trestním řízení již v přípravném řízení, a to na základě zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.¹⁰⁴

Přestože posláním této služby mohou být rozmanitá, **v evropských zemích je společným cílem:**

- informovat a hodnotit pachatele, poskytovat soudním i jiným orgánům potřebné informace, spolupůsobit při vynášení rozsudku
- účastnit se organizace a kontroly alternativních trestů a opatření a zajistit jejich realizaci prostřednictvím práce s pachatelem
- spolupůsobit při rozvoji programů zaměřených na odklon trestního stíhání a pomáhat při jejich realizaci
- asistovat a pečovat o propuštěné pachatele prostřednictvím různých forem pomoci
- snažit se zabránit pachatelům dopustit se opětovně trestného činu a věnovat se pachatelům ve výkonu trestu odnětí svobody
- formovat bezpečnou společnost
- kontrolovat dodržování uložených podmínek odsouzenými
- spolupracovat s dalšími organizacemi státními i soukromými
- snažit se pomoci pachatelům a jejich rodinám udržet a zlepšit jejich vzájemný vztah¹⁰⁵

Kromě těchto hlavních úkolů nabízí Probační a mediační služba samozřejmě také pomoc obětem trestné činnosti. Pokud oběť projeví zájem, poskytne jí tato instituce stejně rozsáhlé služby, jako nabízí pachatelům.

¹⁰⁴ ŽATECKÁ, E.: Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Key Publishing Ostrava, 2007, s. 27

¹⁰⁵ ŽATECKÁ, E.: Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Key Publishing Ostrava, 2007, s. 25 - 26

Srov. např. DERKS, J. a kol.: Probace v Evropě. Přeložil Žižka, J. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha 2002, s. 18

5. Závěr

Svou prací jsem chtěla poukázat především na problematiku sekundární viktimizace, kterou zažije velký počet obětí trestné činnosti. Tento druh viktimizace, který nastává až po ukončení trestného činu, se totiž netýká pouze zjevného dopadu na stav oběti, na její život a psychiku. Úzce souvisí také s ochotou oběti oznámit trestný čin a spolupracovat při jeho vyšetřování, jakož i s mnoha dalšími aspekty, které ve svém souhrnu tvoří náplň předkládané práce. Čím více budeme vědět o procesu sekundární viktimizace, jeho příčinách a důsledcích, tím efektivnější bude jednání s obětí - zejména ve smyslu nastolení bezpečného a vstřícného prostředí, které oběť jistě uvítá. Celkově může důkladná znalost vzniku druhotné újmy jen pomoci, neboť pokud jí budeme předcházet, oběti nebudou mít negativní vztah k policii a vyšetřování obecně, nebudou se zdráhat podávat trestní oznámení, poskytovat důvěrné informace a celkově budou více nakloněny spolupracovat v rolích, které jim určuje kriminalistická viktimologie. Samozřejmě zde hovoříme převážně o sekundární viktimizaci způsobované orgány činnými v trestním řízení, nikoliv okolím oběti, popř. pachatelem, ačkoliv i tito lidé se mohou o tuto problematiku zajímat. Primárně je však určena osobám, které se setkávají s oběťmi v rámci své práce, tzn. policistům, advokátům, soudcům, pracovníkům organizací zajišťujících pomoc obětem apod. Vždyť je to právě policie, která je obvykle na místě činu první a zpravidla se také jako první setkává s obětí. Zejména tito lidé by tedy měli být zaškolení v oblasti viktimologie a kriminalistické viktimologie, s důrazem na oblast jednání s obětí a předcházení sekundární viktimizaci.

Při psaní této práce jsem prostudovala velké množství odborných materiálů, včetně národních i mezinárodních viktimologických výzkumů, jejichž výsledky jsem v práci na mnoha místech citovala. Doufám, že právě takové výzkumy pomohou ke zlepšení současné praxe jednání s oběťmi. Vždyť oběť je často jediným a nenahraditelným zdrojem informací pro dopadení pachatele a často by bez její výpovědi, poskytnutých důkazů či její účasti na některých zvláštních vyšetřovacích úkonech bylo celé vyšetřování znemožněno.

V obecné části mé práce (kapitola nazvaná Základní pojmy kriminalistické viktimologie) jsem podrobně popsala nejdůležitější pojmy související s vědním oborem

viktimologie. Tuto kapitulu jsem zařadila na začátek práce z toho důvodu, abych v jejích dalších částech již mohla s vysvětlenými termíny pracovat a čtenáři znali jejich význam. Do této obecné části také spadá typologie obětí, kterou jsem koncipovala poměrně široce, neboť považuji veškerá uvedená třídění za velice zajímavá a jistě také přínosná pro praxi a již zmíněné jednání s obětí.

Zvláštní část této diplomové práce, která je nazvána Předmět kriminalistické viktimologie, považuji za stěžejní, neboť se zabývá tím nejdůležitějším – rolí oběti v odhalování a vyšetřování trestné činnosti. Na začátek jsem zařadila problematiku vztahu mezi obětí a pachatelem, neboť ten mnohdy existuje dříve, než dojde k samotnému spáchání trestného činu. Následují kapitoly věnované viktimologickému zavinění, podílu oběti na vzniku stop, na oznámování trestné činnosti a její roli ve vyšetřování a soudním řízení. Zde jsem se zaměřila především na výslech oběti a na její účast při zvláštních kriminalistických metodách, kterými jsou konfrontace a rekognice. K této části je připojeno také několik příloh, které interpretují zejména výsledky viktimologických výzkumů vztahující se k této problematice.

Poslední částí mé práce je kapitola Způsoby pomoci obětem a jejich odškodnění, kterou jsem zařadila především proto, abych mohla detailněji popsat současnou a připravovanou českou právní úpravu, která se zabývá pomocí obětem a jejich odškodňování. Snažila jsem se zejména vyzdvihnout přínosy připravovaného zákona o obětech trestných činů, který prozatím není součástí českého právního řádu, ale doufám, že již brzy bude. Současný průběh legislativního procesu je velmi příznivý. Součástí této kapitoly je také nastínění činnosti nestátních organizací pro pomoc obětem, zejména Bílého kruhu bezpečí, který je největší a nejznámější institucí tohoto druhu v České republice.

6. Seznam použité literatury

- AMIR, M.: Patterns for Forcible Rape. Chicago. III.: University of Chicago Press, 1971
- BOUŘA, V.: Vybraná témata z kriminologie. Ostrava: Universita Ostraviensis, 2007
- BRAITHWAITE, J.: Restorative Justice. Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts. In: Tonry, M. (ed) Crime and Justice: A Review of Research. Chicago. III.: Chicago University Press, 1999
- ČÍRTKOVÁ, L.: Kriminální psychologie. Praha: Eurounion, 1998
- ČÍRTKOVÁ, L.: Policejní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006
- ČÍRTKOVÁ, L.: Forezní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004
- ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P.: Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů – příručka pro pomáhající profese. 1. vydání. Praha: Grada Publishing, 2007
- DERKS, J. a kol.: Probace v Evropě. Přeložil Žižka, J. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha 2002
- DEUTSCH, A.: Postavení poškozených v trestním řízení. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999
- GARKAVE, S.: Revisiting the Scope of Victimology – How Broad Discipline Should it be? In: International Review of Victimology. Vol. 11, 2004
- GÖPPINGER, H.: Kriminologie. München: C. H. Beck Verlagshuchhaltung, 1980
- HENTIG, H.: The criminal and his victims – study in the sociology of crime. New Haven, 1948
- HOLUBOVÁ, B.: Obete kriminality a úloha mimovládnych organizácií. In: Záhora, J., Kert, R. (sest.). Obete kriminality: Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 25. novembra 2010 na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave. Bratislava: Eurokódex, 2010
- HOLYST, B.: Rola ofiary w genezie zabójstwa. Państwo i Prawo. Č. 11, 1964
- International Victims Assistance Handbook on the Use and Application of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. Vienna Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, 1997
- JANSEN, H.: Täter-Opfer-Beziehung in Kerner, H.-J. (ed): Kriminologie. Lexikon. 4. Auflage. Kriminalistik Verlag, Heidelberg 1991
- JELÍNEK, J.: Peněžitá pomoc obětem trestné činnosti. Bulletin advokacie. Č. 3, 1998

- KOUBOVÁ, E.: Význam oběti pro vyšetřování trestného činu a prevenci kriminality. In: K problematice obětí trestných činů. Praha: Bílý kruh bezpečí, 1995
- KRÁL, V.: Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1998
- KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005
- MAGUIRE, M.: The Needs and Rights of Victims of Crimes. In: Tonry, M. (ed.) Crime and Justice: A Review of Research. 14. Chicago. III.: Chicago University Press, 1991
- MARTINKOVÁ, M.: Některé souhrnné údaje o obětech rodinného násilí ve věku dětském a mladistvém v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999
- MAYHEWOVÁ, P., HOUGH, M.: „The British Crime Survey: the first ten years“. In: Victims and Criminal Justice. Kaiser, G., Kury, H., Albrecht, H. J. (ed.). Freiburg. Max-Planck-Institut, 1991
- MENDELSON, B.: Une Nouvelle Branche de la Science Bio-Psycho-Sociale: La Victimologie. Revue International de Criminologie et de Police Technique. Č. 10, 1956
- MUSIL, J. a kol.: Kriminalistika. Vybrané problémy teorie a metodologie. Praha: PA ČR, Katedra kriminalistiky, 2001
- MUSIL, J.: Oběti loupeží. In: Příspěvky ke kriminalistice. Praha: Univerzita Karlova, 1990
- MUSIL, J., KONRÁD, Z., SUCHÁNEK, J.: Kriminalistika. 2. přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck, 2004
- National Board for Crime Prevention, Wise after the Event: Tackling Repeat Victimization. London: Home Office, 1994
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. 2. vydání, Praha: ASPI, 2004
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. Eurolex Bohemia. Praha 2001
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. 3. přepracované vydání. Praha: ASPI, 2008
- OSMANČÍK, O., ROZUM, J.: K problematice obětí zločinu. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1993
- PONDĚLÍČKOVÁ, J., ZVĚŘINA, J.: Agrese a sexualita. Československá kriminalistika. Č. 3, 1983
- PROTIVINSKÝ, M.: Taktika výslechu obviněného a svědka v přípravném řízení. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978

- SHAPLAND, J., WILLMORE, J., DUFF, P.: Victims and the Criminal Justice System. Aldershot: Gower, 1985
- SCHELLE, K., SCHELLEOVÁ, I.: Organizace justice a právní služby. Ostrava: Key Publishing, 2008
- SCHNEIDER, J.: Kriminologie der Sexualdelikte. Kriminalistik, Č. 4, 1999
- SOCHŮREK, J.: Nástin vybraných problémů viktimologie. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2003
- SOCHŮREK, J.: Nástin vybraných problémů forenzní psychologie I. díl. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2002
- SOVÁK, Z.: Postavení poškozeného v trestním řízení z pohledu současné a připravované právní úpravy. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999
- ŠTEFÁNIK, O.: Oběti trestných činů a viktimologie. Státní zastupitelství. Č. 3, 2010
- VANTUCH, P.: Obhajoba obviněného. 3. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2010
- VÁLKOVÁ, J.: Jak je u nás bezpečně? Hlavní výsledky výzkumu obětí trestných činů v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999
- VÁLKOVÁ, J.: Výzkum obětí trestného činu v České republice. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997
- VERNEROVÁ, E.: Některé viktimologické aspekty vyšetřování trestného činu znásilnění. In: Příspěvky ke kriminalistice. Univerzita Karlova, Praha 1990
- VITOUŠOVÁ, P.: Podpora obětí z pohledu nestátní organizace. In: Kulišková, K. (sest.). K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice: Sborník příspěvků z konference. Praha: Bílý kruh bezpečí, ISKP, 1999
- WEISS, P.: Sexuální agrese – oběti a pachatelé. Kriminalistika. Č. 1, 2001
- WERTHAM, F.: The show of violence. New York: Vintage, 1949
- WOLFGANG, M.: Patterns in Criminal Homicide. Philadelphia. Penn.: University of Pennsylvania Press, 1958
- ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. Díl I. 3. vydání. Praha: PA ČR 2004
- ZAPLETAL, J.: Úmyslná usmrcení. VÚK, Praha 1980
- ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. Eurolex Bohemia, 2001

ZEDNER, L.: Victims. In: The Oxford Handbook of Criminology, Third edition. Edit. Maquire, M., Morgan, R., Reiner, R. Oxford University Press, 2002

ZIMANOVÁ, J., WEISS, P.: Homosexuální pedofilie u žen. Česká a slovenská psychiatrie. 104. Č. 7, 2008

ŽATECKÁ, E.: Postavení a úkoly Probační a mediační služby. Key Publishing Ostrava, 2007

Internetové zdroje:

www.mvcr.cz/soubor/maresova-obeti-pdf.aspx

www.novinky.cz/krimi/247501-vandalove-ponicili-dum-fotbaloveho-trenera-straky.html

www.portal.cz/scripts/detail.php?id=2075

<http://stopznasilneni.cz/cz/znasilneni/kasuistiky>

www.nsoud.cz/Judikatura

www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/919437

www.victimsupport.com

www.policie.cz

www.bkb.cz

www.capld.cz

www.wrrc.org.au/

www.fod.cz/

<http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=6&t=617>

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=617&CT1=0>

Právní předpisy:

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti (ZoPP)

Zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, tisk 143 Poslanecké sněmovny, 2. volební období 1996 – 1998.

Dostupná na <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/tisky/t014300a.htm>

Důvodová zpráva k projednávanému zákonu o obětech trestných činů

Návrh zákona o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

Dostupné na <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=617&CT1=0>

Evropská úmluva o odškodňování obětí násilných trestných činů

Dostupná na <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/116.htm>

7. Přílohy

Příloha č. 1

Pětileté a jednorroční míry viktimizace jednotlivými trestnými činy, výzkumy z let 1992 a 1996 (uvedeno v %):

	JEDNOROČNÍ			PĚTILETÉ		
	1992	1996	Rozdíl	1992	1996	Rozdíl
Podíl obětí alespoň 1x						
Krádež aut (vlastníci)	1	2,1	1,10	3,7	6,6	2,9
Krádež předmětů z aut (vlastníci)	8	13,2	5,2	22,7	28,2	5,5
Poškození aut (vlastníci)	7,7	8,2	0,5	20,8	21,4	0,6
Krádež motocyklů (vlastníci)	0,3	1,6	1,3	2,3	4,1	1,8
Krádež jízdního kola (vlastníci)	4,1	7,5	3,4	14,2	22,8	8,6
Krádež vloupáním	4,7	2,1	-2,6	13,2	5,9	-7,3
Pokus krádeže vloupáním	1,7	2,3	0,6	5,4	6	0,6
Loupež	1	1,6	0,6	2,7	3,2	0,5
Krádež prostá	7,4	10,9	3,5	24,5	25,3	0,8
Sexuální incidenty	3,4	2,7	-0,7	11,2	7,2	-4
Napadení, vyhrožování	3	2,8	-0,2	10,1	6,3	-3,8

Zdroj: VÁLKOVÁ, J.: Jak je u nás bezpečně? Hlavní výsledky výzkumu obětí trestných činů v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 10

Z tabulky jasně vyplývá, že kromě krádeže vloupáním, sexuálních a násilných deliktů došlo u všech sledovaných trestných činů k nárůstu míry viktimizace, a to jak u pětiletých, tak u jednorročních intervalů. Samozřejmě neustále stoupá počet vlastníků aut, tudíž dochází k přibývání tzv. automobilových deliktů (tj. krádeže vozidel, věcí z nich a poškození aut). Zajímavý je poloviční pokles krádeže vloupáním, což je odborníky zdůvodňováno především existencí lepších zabezpečovacích systémů pro domy či byty. Úspěchem by se mohlo zdát snížení míry viktimizace sexuálními delikty – zda jde ale o skutečný pokles, o tom můžeme pouze spekulovat, neboť jak již bylo popsáno, v těchto případech tradičně zaznamenáváme velmi vysokou míru latence. Stejně tomu tak zřejmě bude i v případech napadení a vyhrožování, které zaznamenaly sestupnou tendenci.

Relevantní údaje pro lepší pochopení situace v letech 1992 a 1996:

Vlastníků automobilů bylo v roce 1992 celkem 809, v roce 1996 jich bylo již 900. U motocyklů jsou počty osob v těchto letech 393 a 319, u jízdních kol pak 1008 a 1100. V roce 1992 bylo z výše uvedeného počtu obětí 684 žen, v roce 1996 jich bylo 1469.

Příloha č. 2

Příbuzenský vztah oběti a pachatele (trestné činy týkající se špatného zacházení s dětmi a mladistvými v rodině – pravomocně ukončené trestní věci v roce 1994):

PŘÍBUZEN. VZTAH DÍTĚTE	OBĚTI FYZICKÉHO UBLIŽOVÁNÍ		OBĚTI SEXUÁL. DELIKTŮ		OBĚTI PASIVNÍHO UBLIŽOVÁNÍ		OBĚTÍ CELKEM	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Vlastní	51	72,8	21	34,3	9	100	81	57,9
Nevlastní (matka provdána)	9	12,9	23	37,6	0	0	32	22,8
Dítě pěstouna	0	0	2	3,5	0	0	2	1,4
Dítě druha (druž- ky) rodiče	10	14,3	8	13,1	0	0	18	12,9
Jinak	0	0	5	8,2	0 1	0 0	5	3,6
Nezjištěno	0	0	2	3,3	0	0	2	1,4
Oběti celkem	70	100	61	100	9	100	140	100

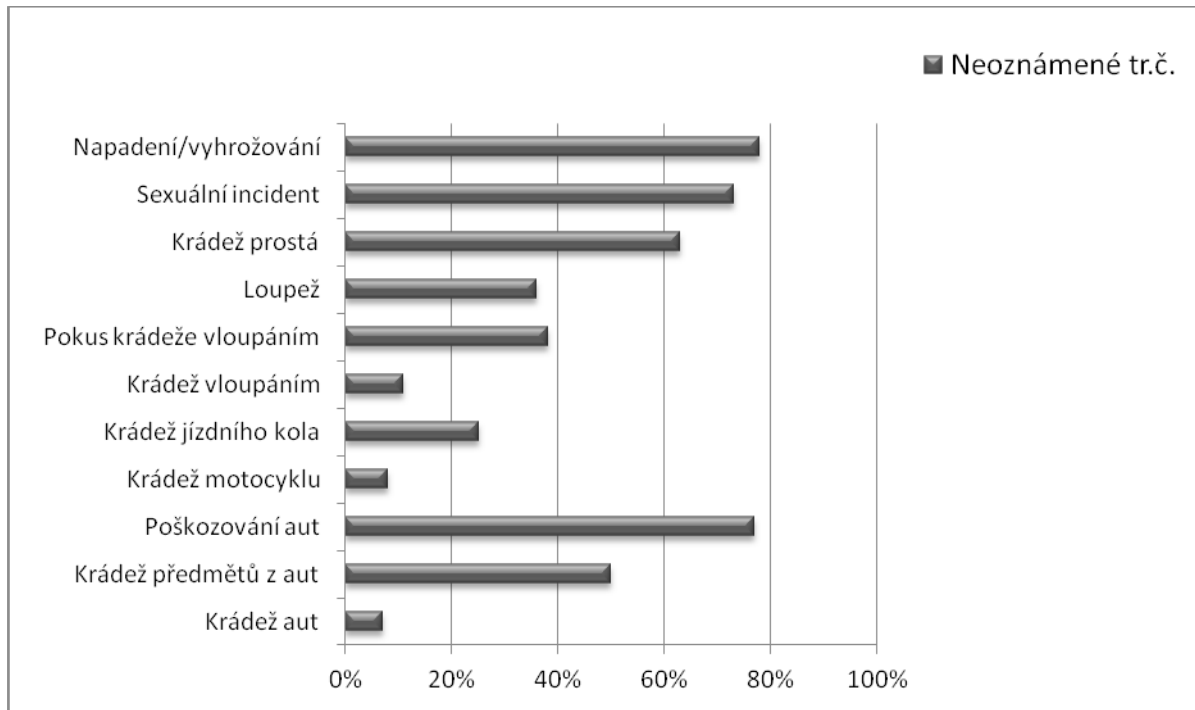
Zdroj: MARTINKOVÁ, M.: Některé souhrnné údaje o obětech rodinného násilí ve věku dětském a mladistvém v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 28

Z uvedené tabulky můžeme vyčíst, že ve více než polovině případů trestných činů týkajících se špatného zacházení s dětmi či mladistvými v rodině, byla oběť vlastním dítětem pachatele (pachatelky) – konkrétně se jedná o 57,9 %. Ve 37,1 % případů byla oběť dítětem nevlastním. V nepoměrně menším množství spáchaných deliktů se pak jednalo o oběti v postavení vnoučat, sourozenců, neteří či synovců. U incidentů týkajících se fyzického napadení oběti šlo o děti vlastní dokonce ve třech čtvrtinách případů, u sexuálních útoků v jedné třetině případů a nejvíce průkazný vztah obětí jako vlastních dětí pachatele (pachatelky) je u pasivního ubližování, kde tvoří plných 100 %.

Příloha č. 3

Graf č. 1

Míra oznamování jednotlivých trestných činů policii (uvedeno v procentech):

Zdroj: VÁLKOVÁ, J.: Jak je u nás bezpečně? Hlavní výsledky výzkumu obětí trestných činů v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 12

Graf jasně dokumentuje případy, kdy oběti oznamují především majetkové trestné činy, jako je např. vloupání a krádeže aut či motocyklů z důvodu výše způsobené škody a získání pojistného plnění. Míra oznamování je u těchto deliktů až 90 %. Není překvapivé, že nejméně oběti oznamovaly násilné trestné činy – pouhých 23 %. Neoznamování trestného činu poškození aut je způsobeno pravděpodobně nedůvěrou občanů k tomu, že by policie byla schopna vypátrat pachatele.

Tabulka č. 1

Důvody neoznámení trestných činů policii (uvedeno v %):

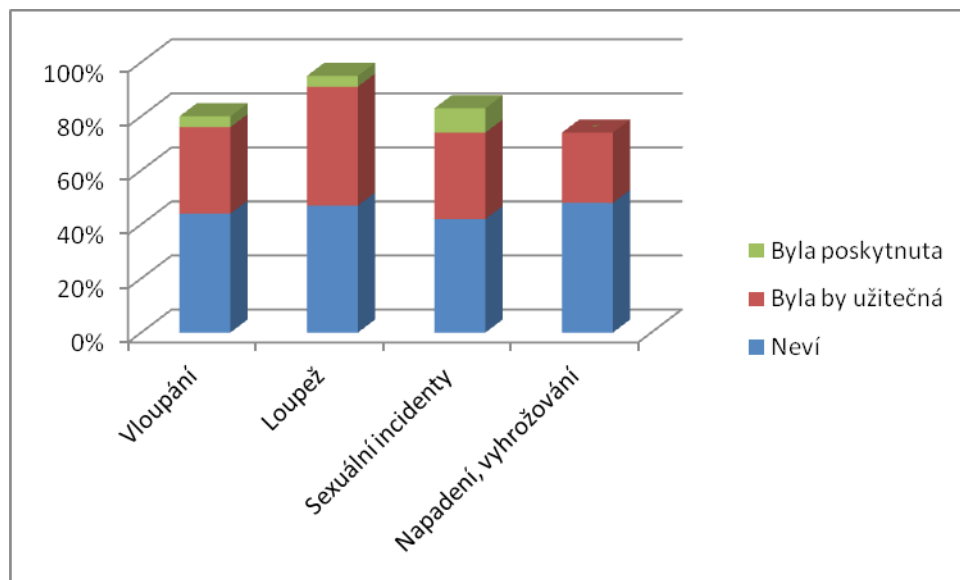
	KRÁDEŽ PŘEDMĚ- TŮ Z AUT	KRÁDEŽ VLOUPÁNÍ M	LOUPE Ž	SEXUÁL NÍ INCIDEN TY	NAPADENÍ VYHROŽOV ÁNÍ
Nic závažného	48,8	37,5	41,2	26,8	33,3
Vyřešil sám	4,9	12,5	5,9	24,2	17,4
Případ nepřísluší policii	6,5	0	11,8	12,2	14,5
Oznámení jiné organizaci	1,6	0	0	4,9	7,2
Vyřešila rodina	1,6	12,5	5,9	7,3	8,7
Nebyl pojištěn	12,2	12,5	11,8	0	0
Policie s případem nemohla nic dělat	45,5	12,5	35,3	26,8	10,1
Policie by se případem nezabývala	32,6	37,5	41,2	22	21,7
Strach, nechť k policii	0	0	5,9	12,2	8,7
Neodvážil se, strach z pomsty pachatele	0	0	17,6	4,9	5,8
Jiný důvod	2,4	12,5	0	7,3	1,4
Neví	5,7	0	5,9	12,2	11,6

Zdroj: VÁLKOVÁ, J.: Jak je u nás bezpečně? Hlavní výsledky výzkumu obětí trestných činů v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 13

Uvedené odpovědi jasně reflektují veřejné mínění společnosti, projevující se nedůvěrou k práci policie. Tento negativní jev dokazuje velké procento odpovědí v kolonkách „policie by se případem nezabývala“ a „policie s případem nemohla nic dělat“. Velmi často také oběti uvádějí odpověď „nic závažného“, což se mi jeví jako velice zarážející vzhledem k tomu, že tento názor měly také oběti loupeží či napadení/vyhrožování, které považují za dost závažné trestné činy. Bohužel nízké procento obětí oznámilo svou viktimizaci jiné organizaci (např. BKB) – u sexuálních incidentů je to pouhých 4,9 % obětí.

Příloha č. 4

Podíl obětí, kterým byla poskytnuta pomoc specializovanou organizací nebo které takovou pomoc považují za užitečnou, 1996:

Zdroj: VÁLKOVÁ, J.: Jak je u nás bezpečně? Hlavní výsledky výzkumu obětí trestných činů v ČR. In: K problematice obětí trestných činů a k výsledkům výzkumu obětí v České republice. IKSP, 1999, s. 15

V rámci tohoto výzkumu byly oběti trestných činů dotazovány, zda jim byla poskytnuta pomoc v rámci některé z organizací, které se zaměřují na pomoc obětem. Výsledky byly velice neuspokojivé, neboť i přesto, že v průběhu let nabídka této pomoci narůstá, počet obětí, které ji využijí, je stále poměrně nízký. Pozitivní je, že většina obětí považuje odbornou pomoc za užitečnou a uvítala by ji.

8. **Resumé v českém a anglickém jazyce, klíčová slova**

Resumé v českém jazyce

Předkládaná diplomová práce se detailně zabývá osobou oběti a její rolí v rámci vědního oboru kriminalistická viktologie. Oběť je velmi důležitým činitelem jak při vzniku, tak v průběhu trestného činu. Ve většině případů se také významně podílí na oznamování, vyšetřování a soudním projednávání spáchaného deliktu. Pozornost jsem zaměřila na vztah mezi obětí a pachatelem, který se může projevovat na mnoha úrovních – od povrchního a letmého kontaktu až po velice důvěrný poměr. Dále jsem se věnovala podílu oběti na vzniku kriminalistických stop a na oznamování trestné činnosti. V práci jsem uvedla i nejčastější důvody, které vedou oběť k tomu, aby spáchaný delikt neoznámila. Důležitá je také role oběti v samotném vyšetřování trestní věci, jakož i její spolupráce při zvláštních vyšetřovacích úkonech, kterými jsou konfrontace a rekognice. Část své práce jsem zaměřila také na pomoc obětem prostřednictvím státu a nestátních organizací. Zabývám se zde také právě projednávaným zákonem o obětech trestných činů.

Tato diplomová práce je svým obsahem určena spíše odborné veřejnosti, zejména pracovníkům organizací pro pomoc obětem. Viktologie je poměrně mladá vědní disciplína, která ale oprávněně zasluhuje naši pozornost, a proto považuji za užitečné, aby v této oblasti každý z nás znal základní fakta a skutečnosti, které se v tomto zajímavém oboru vyskytují.

Resumé v anglickém jazyce

Presented dissertation in detail deals with victim of criminal acts and her role in the science discipline called criminalistic victimology. Victim is a very important authority by the origin and in the progress of the crime. In the most of cases is victim participating in reporting crimes to police, investigation and judicial proceedings of committed offence. I concentrated my attention on the relationship between victim and perpetrator, which can be seen in many levels – from shallow and fleeting contact to very intimate relationship. I also devoted to victim's participation on the origin of criminalistic tracks and on the reporting crimes to police. In my dissertation I also said the most common reasons, why victims didn't report committed offence. Very important is also the role of victim in the itself investigation and her cooperation at specific investigative acts like confrontation and recognition. One part of my

work is about providing help to victims from the state and from non-state organizations. I also engage in new law about victims of criminal acts, which is already hearing.

This dissertation is primarily addressed to the professional public, especially for operatives in that organizations, which working with victims and helping them. Victimology is a relative young science field, but it deserves our attention. That's why I consider very useful to know basic facts and actualities about this interesting discipline – and it applies to everybody.

Název diplomové práce v anglickém jazyce (The title of dissertation):

Criminalistic study of crime victims – criminalistic victimology

Klíčová slova:

oběť – victim

viktimologie – victimology

kriminalistika – criminalistic